

Ukrajinsko - ruski sukob od zajedničke povijesti Kijevske Rus do suvremenog rata

Pavičević, Tony

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:675515>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Tony Pavičević

**UKRAJINSKO – RUSKI SUKOB OD ZAJEDNIČKE POVIJESTI KIJEVSKE RUS DO
SUVREMENOG RATA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**UKRAJINSKO – RUSKI SUKOB OD ZAJEDNIČKE POVIJESTI KIJEVSKE RUS DO
SUVREMENOG RATA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Robert Barić

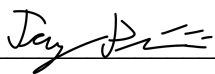
Student: Tony Pavičević

Zagreb

kolovoz, 2024.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad „Ukrajinsko – ruski sukob od zajedničke povijesti Kijevske Rus do suvremenog rata“, koji sam predao na ocjenu mentoru prof. dr. sc. Robertu Bariću, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS-bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Tony Pavičević

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Teorijski okvir i metodologija istraživanja	7
3. Kijevska Rus i srednji vijek	10
3.1 Ukrajinska perspektiva	13
3.2 Ruska perspektiva	16
4. Poljsko Litvanska Unija i Moskovija	20
5. Kozaci	29
6. Rusko Carstvo	32
6.1 Nastanak ukrajinskog nacionalnog identiteta	35
6.2 Prvi svjetski rat i pokušaj postizanja neovisnosti	38
7. Prva ukrajinska neovisnost i Sovjetski Savez	42
8. Suvremena povijest i neovisnost	51
9. Zaključak	55
10. Popis literature	57
11. Sažetak	59

Popis ilustracija

Slike

Slika 1. Zajednička i odvojena povijest od 9. do 20. stoljeća.....	4
Slika 2. Zajednička i odvojena povijest od Prvog svjetskog rata do međuratnog perioda	5
Slika 3. Zajednička i odvojena povijest od međuratnog perioda do suvremenog doba.....	6
Slika 4. Karta Kijevske Rus u 11. stoljeću.....	11
Slika 5. Karta Suzdalja početkom 13. stoljeća.....	19
Slika 6. Karta Galicije i Volinje u 13. stoljeću.	20
Slika 7. Karta Poljsko-Litvanske unije početkom 13. stoljeća	26
Slika 8. Karta ekspanzije Ruskog Carstva u 18. stoljeću.....	33

1. Uvod

Sukob Ukrajine i Rusije datira od ranije, a ne od 2014. godine kada Ruska Federacija anektira Krim i započinje hibridni rat u Ukrajini. Tema tog konflikta do danas podosta je obrađena, ali još uvijek ima prostora za dodatna istraživanja iz drugačijih perspektiva i pristupa koji će stvoriti drugačiju sliku sukoba. Prelazak konflikta sa prikrivene/hibridne razine u otvoreni rat proizlazi iz *casus bellum-a* koji predstavlja ruski Predsjednik Vladimir Putin 21. i 24. veljače 2022. godine u obraćanjima naciji kada objavljuje takozvanu „Specijalnu vojnu operaciju“ na teritoriju Ukrajine te priznaje neovisnost pokrajina Donjeck i Luhansk. Ovaj rad ima cilj detaljnog prikaza povijesnog razvoja dvaju naroda, posebno se usredotočujući na Putinove izjave o fiktivnosti ukrajinske nacije i države kao komunističke tvorevine. S obzirom na recentnost izjave te teme nisu u trenutno dostupnoj literaturi detaljno obrađene.

Kompiliranjem povijesnih izvora i podataka, kako bismo opovrgnuli tezu koja je dovela do najvećeg rata na europskom kontinentu nakon Drugog svjetskoga rata, rad će se temeljiti na osnovnoj metodologiji prikupljanja dokaza. Cilj istraživanja je opovrgavanje izjava Vladimira Putina kojim pokušava legitimirati početak „specijalne vojne operacije“. Želi se prikazati odvojenost naroda te njihov odvojeni razvoj obiju nacija kroz povijest, koristeći prikaze historiografija obiju nacija iz njihovih vlastitih perspektiva. Osobna motivacija proizlazi iz obrane suverenosti međunarodno priznate države koja podliježe svakodnevnim napadima, od raketnih udara pa do propagande, sada već u trećoj godini sukoba.

Povijest dva ili više naroda koji se nalaze na sličnom geografskom prostoru uvijek bude isprepletena političkim, ekonomskim i kulturnim odnosima. Ukrajinci i Rusi spadaju pod širi pojam slavenskih naroda, specifičnije istočnih Slavena, ne samo lingvistički nego i kulturno, budući da potječu od istih plemena koja su nastanila područje istočno europske nizine oko rijeke Dnjeper. Kako bismo dobili korektnu predodžbu o kraju zajedničke i početku odvojene povijesti dvaju naroda, treba pronaći povijesnu točku divergencije gdje se politički, lingvistički i kulturno razdvajaju jedan od drugoga. Takvo razdvajanje ne znači da prestaju interakcije ili da odmah započinje animozitet i sukob. Tijekom stoljeća dolazi do beskonačno puno ispreplitanja, međusobnih osvajanja te vladavine trećih strana, što sve pridonosi kulturnim i lingvističkim promjenama. Postojanje zajedničkog neprijatelja dovodi do zbližavanja, dok međusobni sukobi

dovode do udaljavanja naroda jednih od drugih. Za dublji pregled povijesti jedne i druge nacije koristiti će se knjiga Oresta Subtelnyja *Ukraine: A History*, te knjiga *A History of Russia* od Nicholasa Riasanovskog i Marka Steinberga.

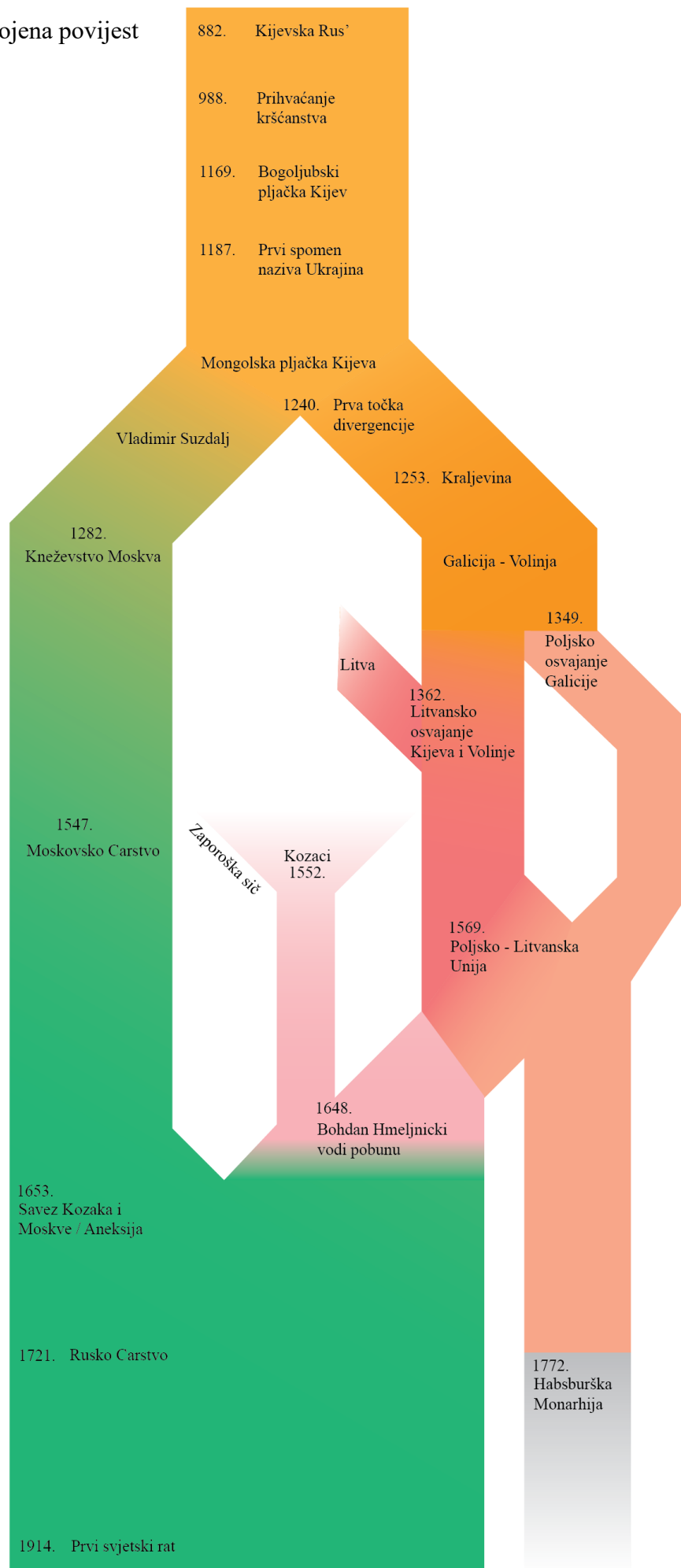
Putinov navedeni razlog za negiranje ukrajinske države, kako on tvrdi, proizlazi iz toga da je Ukrajina stvorena od strane Rusa, točnije sovjetske Rusije. Period građanskog rata u Ruskom carstvu krajem i nakon prvoga svjetskoga rata vrlo je važan za formiranje suvremene suverene Ukrajinske nacije i identiteta, stjecanjem prve moderne države nakon duljeg perioda okupacije od raznoraznih kraljevina i imperija. Postoji bogata literatura koja prikazuje Ukrajinu unutar Sovjetskog Saveza, holodomor i period Drugog svjetskoga rata, koja će se koristiti za taj povijesni period kako bi se stekao bolji uvid u stvaranje nacionalnog identiteta na vrhuncu formiranja nacionalnih država i raspada europskih imperija i monarhija.

Kulminacija sukoba događa se 2014. padom Viktora Janukovića tijekom revolucije dostojanstva i prve izravne ruske intervencije na ukrajinski teritorij. Literatura obrađuje taj prijeratni period dosta opsežno, uspoređujući režime, društvene pokrete i sociološki pogled na jezičnu podjelu. Literatura koja se izravno bavi trenutnim ratom usmjerena je ponajprije na ekonomske posljedice za ostatak svijeta i psihički utjecaj rata. Nekolicina radova pokriva period neovisne Ukrajine kao neutralne države, pri čemu su glavna pitanja također ekonomskog karaktera. Revolucija dostojanstva u Ukrajini 2014.godine tvori prvu fazu ruske agresije, dok će druga faza biti izbijanje otvorenog rata između Ruske Federacije i Ukrajine 2022. godine. Taj dio će biti obrađen primarno iz legalnih dokumenata obiju država i intervjua sa vodstvom, zbog nedostatka postojanja detaljnije literature s obzirom na recentnost sukoba (kremlin.ru).

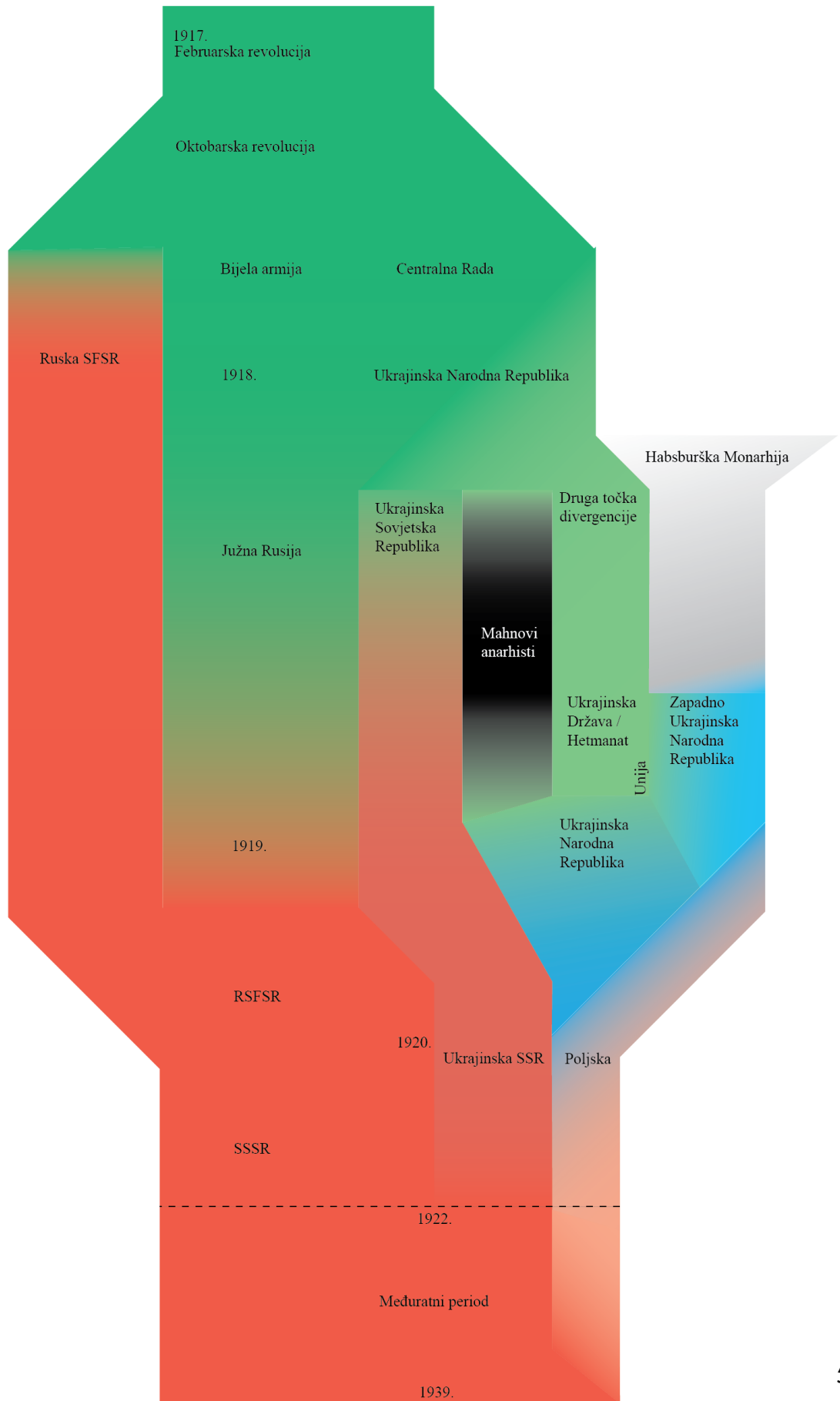
Ovaj rad ima za cilj povijesno prikazati odnose i postojanja dviju nacija, razvoj ukrajinskog identiteta te opovrgavanju vrlo specifične izjave Vladimira Putina. Manjak literature u tom području te specifičnih istraživanja na tu temu opravdava izradu ovoga rada, koji je vrlo relevantan ne samo na europskoj nego i svjetskoj razini zbog globalnog utjecaja sukoba ovog razmjera. Postavljanjem istraživačkog pitanja o valjanosti teza Vladimira Putina da Ukrajina nema povijesno pravo na neovisnost, pokušavam popuniti tu prazninu. Ovaj rad je deskriptivno historiografski i namjena mu je dublje upoznati politološku zajednicu sa temom ukrajinsko-ruskog sukoba i odgovorom na pitanje produbiti uvid u funkcioniranje i opravdavanje djela od strane ruskog režima

pod Vladimirom Putinom, koje je dovelo do neviđenih razmjera razaranja i ljudskih žrtava nakon drugog svjetskog rata u Europi.

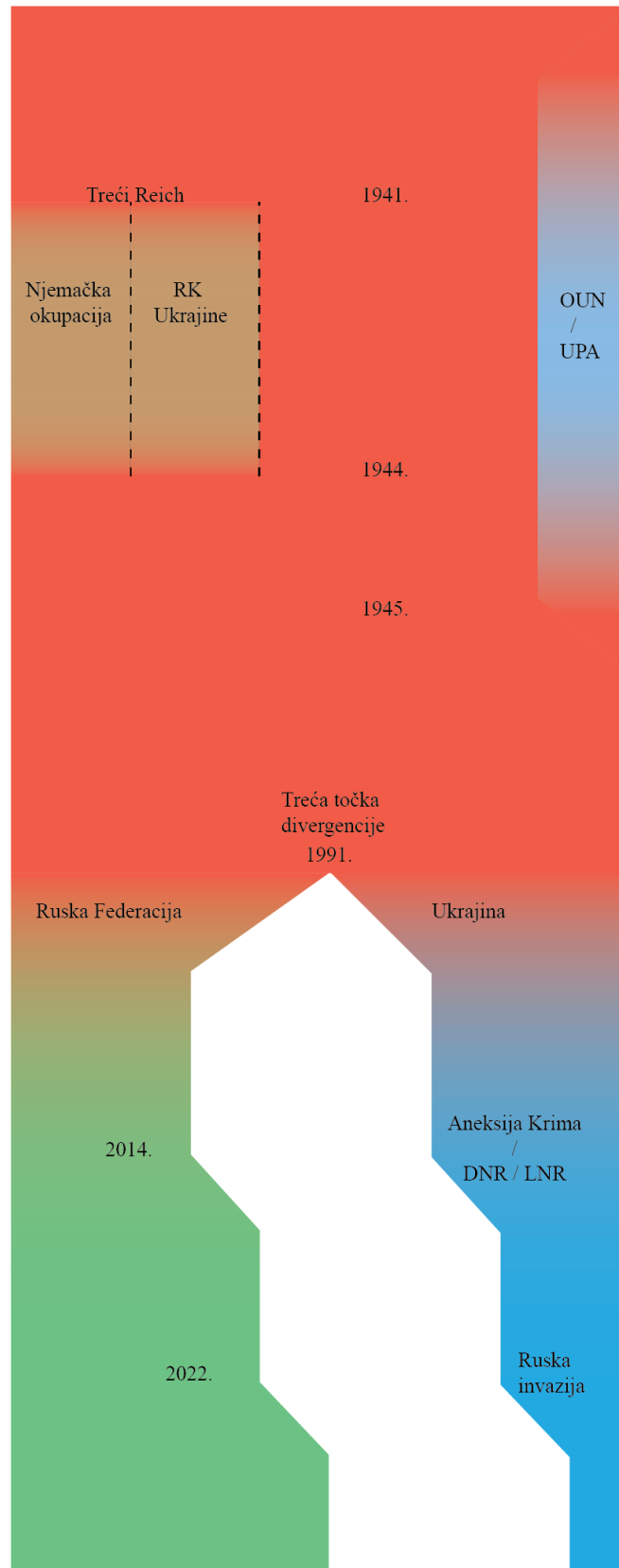
Slika 1. Zajednička i odvojena povijest od 9. do 20. stoljeća

Slika 2. Zajednička i odvojena povijest od Prvog svjetskog rata do međuratnog perioda

Slika 3. Zajednička i odvojena povijest od međuratnog perioda do suvremenog doba

Izvor: vlastita izrada

2. Teorijski okvir i metodologija istraživanja

Ovaj rad kao svoju glavnu strukturu ima historiografije Rusije i Ukrajine uz određene vanjske izvore koji tvore bazni povijesni okvir. Struktura rada biti će izvedena u obliku povijesnih razdoblja te će se uglavnom usmjeriti na interakcije dvaju naroda i utjecaje njihove okoline na stvaranje međusobnih razlika. Početak je koncipiran u obliku pogleda na zajedničku povijest iz koje obje nacije kreću u odvojeno razvijanje. Taj period biti će obilježen različitim perspektivama obiju historiografija na iste događaje i ličnosti te kako ih različito interpretiraju. Nakon toga slijedi takozvana prva točka divergencije, gdje se zajednička povijest odvaja u dvije zasebne linije. Primarni fokus biti će na ukrajinskoj povijesti i utjecajima koji su oblikovali daljnji razvoj Ukrajine, dok će ruska perspektiva uglavnom biti svedena na interakcije sa Ukrajinom i kako percipira drugi narod u tom periodu.

Ukrajina prolazi kroz nekoliko kneževina i kraljevina na zapadu, dok u jednom trenutku nije u potpunosti apsorbirana u Poljsko-Litvansku zajednicu. Bitne značajke biti će interakcije s Poljskom i Litvom, ne samo u obliku vlasti nego kulturno i jezično miješanje koje će biti napomenuto i kasnije u ponovnom spajanju sa Rusijom. Ove knjige su nam polazište za shvaćanje teorije iza razlikovanja zasebnih naroda i njihove etničke identifikacije putem kulturnih i jezičnih normi povezanih zajedničkom poviješću. Činjenica da se ljudska rasa povezuje na bazi tih obilježja je ono što će nam pomoć razlikovati Ruse i Ukrajince uz dodani povijesni kontekst. Ovdje već poprimamo naznake da će odgovor na istraživačko pitanje biti opovrgavanje teze koju je izjavio Vladimir Putin pred izbijanje trenutnog rata. Uvid u trenutnu politiku Ruske Federacije i prije toga Sovjetskog Saveza daje nam Fenton, Sovjetska država je etnose smatrala objektivnim entitetima, nastojala je objektivizirati etničke skupine kako bi ih prikazala kao „prirodne“, ali nepolitičke zajednice jezika i kulture, te ih učinila prihvatljivim podjelama stanovništva. Ukratko, te skupine su bile stvarne, ali ne previše važne. Međutim, u post-sovjetskoj Rusiji, ideja da su etnosi stvarni je opasna jer može izazvati etničke tenzije i nacionalni separatizam, što prijeti novoj ruskoj državi. Zbog toga su liberali prihvatili „konstrukcionizam“. Ova metodologija nam ukazuje da ne samo da nacionalističke doktrine uzdižu naciju kao najvišu vrijednost, već i stvaraju samu ideju etnosa ili nacije. Sada te skupine nisu toliko 'stvarne', ali su vrlo opasne. Rusija se direktno sukobila s tim nasljeđem Sovjetskog Saveza i poimanja nacije i etniciteta. Rusko prisvajanje okolnih slavenskih

naroda kao „izgubljenu“ braću koje treba vratiti na pravi put prikazuje koliko Rusija ima imperijalistički pogled na sebe i svoju okolinu. Negiranje drugih nacija, njihovog identiteta i jezika, ponajprije pogađa Ukrajinu i Bjelorusiju s obzirom na neposredne susjede Ruske Federacije. Imperijalizam je drugi bitan pojam kako bi shvatili poricanje nečijeg postojanja i prava na samovolju (Fenton, 2010: 72)

Nakon srednjovjekovnog perioda unifikacije ruskih državnica dolazi do ruske ekspanzije na zapad i promijene politike. Novoosnovano Rusko carstvo provodi brutalnu represiju, te će fokus poglavlja biti na koegzistenciji i odnosu prema novo okupiranim Ukrajinčima iz perspektive oba naroda. Sljedeća točka divergencije dolazi u obliku prvog svjetskog rata, ali prije toga će biti ukrajinska perspektiva na nacionalizam i razvoj nacionalnog identiteta. Dodatnu literaturu iz politološke perspektive nam pruža knjiga Teorije nacionalizma¹ koja služi kako bi se pojasnili pojmovi nacije, primordijalizma i srednjovjekovnog izvora nacija. „Moguće je prepoznati četiri različite verzije primordijalizma: nacionalistički, sociobiološki, kulturalistički i perenijalistički pristup. Ono što im je zajedničko je vjerovanje u prirodnost i/ili drevnost nacija. Neki komentatori preferiraju razlikovati ta dva stajališta i odvojeno tretirati one koji vjeruju u drevnost nacija“ (Özkirimli, 2017: 52).

Zadnja poglavlja u linearnom prikazu povijesti ponovno spadaju pod zajednički prikaz povijesti iste države iz dviju perspektiva sve do neovisnosti Ukrajine 1991. godine kada stječe sadašnje međunarodno priznate granice. Zaključno, rad retrospektivno sagledava obrađenu materiju i pruža zaključak o stečenom znanju za argumentirano opovrgavanje izjave Vladimira Putina o nepostojanju Ukrajinskog naroda. Cilj ovoga rada je opovrgnuti izjavu autokrata koji je na čelu Ruskog režima, kako bi se obranilo postojanje suverene Ukrajine koja ima vlastiti nacionalni identitet, kulturu, jezik i međunarodno priznate granice, te zaključno pojasniti pravo na samoodređenje i obranu od agresije koje je legitimno. Cilj Putinovog govora 21. veljače 2022. godine bio je legitimirati secesiju Donjecka i Luhanska od Ukrajine, koju je Rusija sama orkestrirala, te pripremiti bazu za invaziju koja je slijedila samo nekoliko dana kasnije, 24. veljače. Negiranje postojanja cijelog naroda koji broji 40 milijuna ljudi nije lako, služilo je propagandnoj

¹ Theories of Nationalism - Ovaj široko korišten i visoko cijenjen tekst pruža sveobuhvatan i uravnotežen uvod u glavne teorijske perspektive o nacionalizmu.

svrsi da se neprijatelja liši identiteta i lakše anektira u vlastito društvo kojem je prodana priča da se radi o izgubljenoj braći koja se želi vratiti kući (kremlin.ru).

3. Kijevska Rus i srednji vijek

Kijevska Rus, drevna srednjovjekovna država koja je objedinila mnoga slavenska plemena diljem područja današnje Ukrajine, Bjelorusije, Poljske i Rusije, predstavlja početak ovog istraživanja. Prema autoru Plokyju doznajemo da „većina suvremenih stručnjaka smatra da sama riječ "Rus" potječe iz Skandinavije. Bizantski autori, koji su pisali na grčkom, vjerojatno su je preuzeli od Slavena, koji su je prethodno posudili od Finaca. Finci su koristili izraz "Ruotsi" za Šveđane, što je u švedskom jeziku značilo "ljudi koji veslaju". I zaista su veslali. Prvo preko Baltičkog mora do Finskog zaljeva, a zatim kroz jezera Ladoga, Ilmen i Beloozero do gornjeg toka Volge—rijeka koja je kasnije postala simbol Rusije, a u to vrijeme bila važan dio saracenskog (muslimanskog) puta do Kaspijskog mora i arapskih zemalja. Vikinzi Rus', mješavina Norvežana, Šveđana i vjerojatno Finskih Nordijaca, najprije su stigli u istočnu Europu prvenstveno kao trgovci, a ne osvajači, jer je u šumama tog područja bilo malo za opljačkati „ (Ploky, 2015: 25).

Vikinzi, kao vanjski akter, preuzimaju vlast nad prostranstvima istočne nizine oko rijeke Dnjepr te stvaraju vlastitu državu, koju lokalna slavenska populacija naziva Rus. Znamo da je tadašnja Rus obuhvaćala mnoštvo različitih naroda, kultura, jezika i religija. Autori započinju dio knjige o ranoj Kijevskoj Rus uveđbom pojma imperijalizam, koji već tada počinje definirati povijest ukrajinsko ruskih odnosa. „Što znači pratiti porijeklo nacije i carstva unatrag u živote ljudi prije nego što su postojali pojmovi nacije i carstva, pa čak i prije dolaska sa sjevera naroda poznatih kao Rusi, vjerojatnog porijekla kasnijeg imena Rusija? Što za nas znači grupirati mnoge različite etničke skupine, kulture i identitete—moderne kategorije—pod nazivom "Rusija"? Je li to vrsta povijesnog imperijalizma, osvajanja unatrag kroz vrijeme, kako su tvrdili Ukrajinci i drugi? Jer Rusija nije jednostavno postala multietničko carstvo širenjem teritorija; njena povijest je započela kao multietnička priča—i to nestabilna priča. Povijest ujedinjenja i širenja obilježena je prednostima i napretkom, ali i nasiljem, nejednakošću i diskriminacijom. Ako je povijest jedne zemlje priča o povezanosti sadašnjosti s prošlošću koju ljudi identificiraju kao svoju—kao što je Nicholas Riasanovsky često inzistirao u uzastopnim izdanjima ove knjige—specifičnosti načina na koji konstruiramo te kontinuitete su predmet rasprave. Kako navodi ruski autor Dulukhanov „Kijev je već bio bujajuće naselje kada ga je osvojio Oleg sa svojom varjaškom “lojalnom

vojskom”. U svojoj “povijesti”, Nestor kratko opisuje ovaj događaj i smješta ga u 882. godinu. Prema njegovom zapisu, Oleg je prvo zauzeo Ljubeč, grad na Dnjepru sjeverno od Kijeva, a zatim je plovio nizvodno do Kijeva i osvojio ga, lukavo ubivši Askolda, tadašnjeg vladara. U Kijevu još uvijek postoji mjesto poznato kao “Askoldov grob”. Godina 882. često se smatra početkom prve ruske države, s Kijevom kao glavnim gradom” (Riasanovsky, Steinberg, 2019: 4; Dulukhanov, 2013: 193)“

Slika 4. Karta Kijevske Rus u 11. stoljeću.

Izvor: Riasanovsky, Steinberg, 2019:17.

„Za slavensku rasu u Rus' ubrajaju se samo Poljani, Derevljani, Novgorodci, Poločani, Dregoviči, Sjeverjani i Bužani, koji žive uz rijeku Bug i kasnije su nazvani Volinjani. Sljedeći su narodi oni koji plaćaju danak Rus': Čud', Mera, Ves', Muroma, Čeremis', Mordva, Perm', Pečera, Jam', Litva, Zimegola, Kors', Narva i Liv'. Ovi narodi imaju svoje jezike i pripadaju rasi Jafeta, koja nastanjuje sjeverne zemlje“. To su plemena koja tvore Rus i pridonose Kijevskoj Rus danak i time vidimo kolika je projekcija moći drevne Rus. Znamo da su Slaveni pozvali vikinške vladare u pomoć zbog mnoštva sukoba među plemenima. „Čudi, Slaveni, Kriviči i Ves' tada su rekli narodu Rus': "Naša zemlja je velika i bogata, ali u njoj nema reda. Dođite da vladate i upravljate nama." Tako su odabrali tri brata sa njihovim rođacima, koji su povelili sa sobom sve Ruse i preselili se. Najstariji, Rurik, smjestio se u Novgorodu; drugi, Sineus, u Beloozeru; a treći, Truvor, u Izborsku. Zbog ovih Varjaga, novgorodska oblast postala je poznata kao zemlja Rus'. Današnji stanovnici Novgoroda potječu od varjaške rase, ali prije su bili Slaveni“ (Cross, Sherbowitz-Wetzor, 1953:59).

Ukrajinci i rusi imaju vlastite historiografije, s obzirom na zajednički početak povijesti Slavena, imamo početak koji se preklapa. Unatoč tome, obje strane imaju svoj pristup tom ranom povijesnom periodu te ga različito interpretiraju. U sljedećim poglavljima obraditi ćemo obje države te razlike koje se ističu u njihovim vlastitim prikazima Kijevske Rus (Cross, Sherbowitz-Wetzor, 1953:55-60).

3.1 Ukrajinska perspektiva

Primarni izvor za period Kijevske Rus u ovom istraživanju je povijesni spis povjesničara Nestora Ljetopisca, Subtelny ubrzo ističe kako treba shvaćati te zapise sa trunkom skepse zbog manjka konzistentnosti i kontradikcija s drugim povijesnim izvorima. „Generacije znanstvenika su kroz detaljnu tekstualnu analizu otkrile mnoge unutarnje nedosljednosti i slabosti u ovoj priči². Ukratko, sve do Olehove vladavine, kada se mogu koristiti i drugi izvori za to razdoblje, teško je razdvojiti činjenice od fikcije u Nestorovom prikazu podrijetla Rus“ (Subtelny, 2009:28) Ovdje već dolazi do prvog odvojenog mišljenja naspram ruske perspektive, što postavlja temelje za razlike u shvaćanju podrijetla kulture i nasljedstva. Kratka vladavina Sviatoslava smatra se herojskom pričom u ukrajinskoj perspektivi te je važna značajka u razlikama između ukrajinsko-ruske perspektive tih događaja. Ukrajinci Sviatoslava gledaju kao savršen spoj euroazijske kulture i načina života. Od toga da je nosio slavensko ime, držao se vikinških načela i vodio nomadski tip života na stepi, prikazuje kako Ukrajinci ponosno ističu taj spoj različitih kultura i utjecaja. Ruska perspektiva ne gleda tako na njegovu vladavinu. Ukrajinci sukob sa Bizantskim Carstvom gledaju kao sporednu činjenicu koja je dovela do Sviatoslavovog pada, a ne kao glavni fokus historiografije s obzirom da se radi o sporednim interakcijama (Subtelny, 2009:27-29).

Volodimir Veliki³ predstavlja zajednički ponos za obje strane. Nakon kraćeg različitog pristupa vidimo kako određene ličnosti lako sjedine dvije perspektive u jednu. Ukrajinci gledaju na Volodimira kao temelj jačanja Kijevske Rus na diplomatskoj i lokalnoj sceni, odbacivanje čistih osvajačkih pohoda te preuzimanje centraliziranijeg pristupa vladavini. Kao najveće postignuće ipak se smatra pokršćavanje populacije 988. godine. Glavni razlog za preuzimanje kršćanstva kao religije ipak nije bilo vjerski koliko diplomatski potez zbližavanja s Bizantskim Carstvom kao saveznikom, a ne rivalom. Volodimir nije samo uzdigao Kijevsku Rus na značajnu međunarodnu scenu diplomatski i religijski, već je stvorio tada teritorijalno najveću⁴ državu na europskom

² Suvremeni povjesničari se pitaju zašto se navodno moćni Rjurik nikada ne spominje u bilo kojem od izvora iz tog vremena, a neki čak sumnjaju u njegovo postojanje. Je li vjerojatno da bi iskusni vođe poput Askolda i Dira nasjeli na Olehovu jednostavnu varku? Je li Oleh zaista bio povezan s Rjurikom ili kroničar pokušava stvoriti uglednije porijeklo za njega? Kako objasniti dugu vladavinu regenta Oleha dugo nakon što je Igor postao punoljetan? (Subtelny, 2009:28).

³ Na Ruskom Vladimir te Valdemar na Skandinavskom (Subtelny, 2009:33).

⁴ Smatra se da je Kijevska Rus pokrivala teritorij od 800 tisuća kvadratnih kilometara (Subtelny, 2009:33).

kontinentu. Ukrajinci smatraju kako je kršćanstvo značajno te kako je preuzimanje bizantske liturgije najznačajniji dio budućeg sukoba s Poljskom koja će nakon crkvenog raskola ostati vjerna Rimu a ne Carigradu. Za razliku od ruske historiografije, Ukrajinci ne pridaju toliko važnosti temi kršćanstva, što je dobra indikacija na buduće odnose i temu primata na religiju koju si Rusi preuzimaju (Subtelny, 2009:33).

Iaroslav mudri, bavio se kodifikacijom obreda na dvoru i kulturnom politikom. Jedna od njegovih briga bila je kako spriječiti fratricid koji se dogodio sa svakom promjenom vlasti unutar države nakon što prijašnji vladar umre. Uveo je podjelu zemlje i vlasti po senioritetu od najstarijeg sina prema dolje. Podjela zemlje značajna nam je zbog budućih državnih tvorevina na sjeveroistoku i na zapadu. Kijev i Novgorod pripali su njegovom najstarijem sinu Sviatoslavu, ali najmlađi sin Ihor dobio Volodimir-Volinju, koja će kasnije biti jezgra samostalne ukrajinske države. Također je uvođenje sustav rotacije ugrozilo postojeći hijerarhijski sustav te je dovelo do neslaganja i nezadovoljstva. To nezadovoljstvo dovelo je do prve „revolucije“ na ukrajinskom tlu: kako autor tvrdi, 1068. dolazi do svrgavanja Izislava u Kijevu te postavljanja njegovog nećaka Vseslava na prijestol, što se ubrzo riješilo intervencijom iz Poljske. Već sada vidimo ukrajinsko-poljsku suradnju unatoč budućim sukobima, što nagovještava dugoročne prijateljske i antagonističke odnose dvaju naroda na zapadu koji će po potrebi ulaziti u saveze suprotstavljene Rusiji obrnuto, Ukrajinci i Rusi zajedno protiv Poljaka (Subtelny, 2009:36).

Pad Kijevske Rus prikazan je kao srednjovjekovna fragmentacija koja pogađa sva teritorijalno velika a kulturno različita područja zbog manjka razvijenosti bilo kulturne bilo tehnološke⁵ koja bi održala podanike na okupu. Kraj je došao kada se napustio Iaroslavov sustav rotacije vladara u korist klasičnog nasljedstva najstarijeg i podijele zemlje. Lokalne dinastije ukorijenile su se na određenom području kojim vladaju i utjecaj Kijeva kao centra moći opada. Došlo je do raspada na nekoliko manjih teritorijalnih jedinica, a one su: Halič-Volinja (Galicija-Volinja), Vladimir-Suzdalj, Novgorod, Černjihiv i Smolensk te sam Kijev kao de jure centar oko kojega su se često vodile bitke za prevlast i nadmoć. Kijevska Rus kao entitet slabi i gubi značaj te s vremenom nestaje, a zemlja oko Kijeva počinje se nazivati „Ruska zemlja“, doslovno značenje zemlja od Rus.

⁵ Tehnologija brze komunikacije na velike udaljenosti koja je bitna za održavanje kontrole nad carstvom.

Kijev gubi svoju važnost nakon velikog pljačkanja koje je proveo Andrei Bogoljubski⁶⁷, tadašnji princ Vladimir-Suzdalja koji shvaća da problem vladavine Kijevom, na čelu kojega se izmijenilo dvadeset četiri prinčeva, mora riješiti na drastičan način. Odustaje od vladanja i odlučuje provesti razaranje i pljačku te bogatstvo seli u svoje teritorije. Kijev se nakon toga nikada nije oporavio te sve više gubi značaj, dok se područje buduće Rusije polako bogati. Važnost tog događaja za naš rad biti će razjašnjena u sljedećem poglavlju, na kraju paralelnog opisa povijesti iz ruske perspektive. Razlike i značajne zajedničke činjenice biti će istaknute u opisivanju ruske historiografije sa referiranjem na opise ukrajinske historiografije u ovome dijelu rada. Zaključak ovog poglavlja biti će na samome kraju sljedećeg poglavlja sa konstatacijom koja opisuje zašto smo obradili povijesni pregled iz dviju perspektiva (Subtelny, 2009:38).

⁶ Bogoljubski napušta Suzdalj i seli se u Vladimir gdje nema ukorijenjene aristokracije koja bi mu se suprotstavila. 1169. godine uništava Kijev kako ne bi bio rival njegovom novom glavnom gradu, njegov potez za apsolutnom moći nastavlja se od strane njegovih potomaka koji su budući vladari Moskve (Subtelny, 2009:56).

⁷ Moskva je prvi puta spomenuta 1147. godine kao mala predstraža za obranu (Subtelny, 2009:56).

3.2 Ruska perspektiva

S obzirom da je historiografija rusije⁸ koju koristimo napisana na zapadu, sadrži simpatije prema Ukrajini te odmah navodi kako se porijeklo suvremene Rusije u Kijevskoj Rus smatra mogućim „*povijesnim imperijalizmom*“ od strane Rusije. Usprkos tome, provode kronologiju rada iz ruske perspektive. Početak je jednak što se tiče skepse oko vjerodostojnosti ranih izvora te razlike između povijesne činjenice i mita. „Povijest o tome kako je nastala ova država nalazi se u maglovitoj i spornoj zoni između mita, legende i činjenica. Ključni problem su izvori. Imamo određene arheološke dokaze i raspršene suvremene tekstove—latinske, bizantske, islamske i slavenske. Ali naš primarni izvor je uvijek bio Povijest prošlih vremena koji su napisali svećenici u Kijevu na prekretnici jedanaestog na dvanaesto stoljeće“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:11).

Autori ubrzo napominju kako su ranije verzije knjige pratile linije državne propagande o porijeklu Kijevske Rus i utjecaju Vikinga na stvaranje tog entiteta. Ovdje već vidimo prvu značajnu razliku ukrajinske i ruske perspektive, Ukrajinci prihvaćaju takozvanu Normansku⁹ teoriju, dok ju Rusi odbacuju jer potkopava nacionalni ponos. Iz znanstvenih i patriotskih razloga, mnogi ruski povjesničari dovodili su u pitanje ovaj naglasak na strano porijeklo prve ruske države, a posebno utjecaj Vikinga na ruski jezik, zakon i religiju. Ranija izdanja ovog teksta iznosila su pažljiv i detaljan antinormanistički argument, koji bi zainteresirani čitatelji možda željeli konzultirati. Vratit ćemo se na ovo pitanje kada budemo raspravljali o kulturi Kijevske Rusije. Najjači argument za utjecaj Vikinga u uspostavljanju Kijevske Rus je Nestorova „Povijest prošlih vremena“. Ruski prikaz vladavine Olega posvećuje veliku pažnju odnosima s Bizantskim Carstvom, koje je imalo veliki značaj kao trgovinski partner. Razmjena kulture i dobara imala je velik utjecaj na Kijevsku Rus i razvoj ne samo trgovine nego i religije, kulture te pisma drevne države. Prikaz vladavine od Igora do Olge je konzistentan. Olga, koja je najznačajnija za konsolidaciju vlasti i prelazak na Kršćanstvo, vodi vrlo brutalnu i represivnu vladavinu. Kronologija i prikaz povijesti poklapa se sa

⁸ A History of Russia (Riasanovsky, Steinberg, 2019)

⁹ „Normanska teorija naglašava ulogu Vikinga, također nazivanih Varjazima, iz Skandinavije (drugim riječima, Normanima, ili, prema ustaljenoj terminologiji u ruskoj historiografiji, Normanima) u davanju narodu ovog područja vlast, koheziju, pa čak i kulturu. Iz znanstvenih i patriotskih razloga, mnogi ruski povjesničari dovodili su u pitanje ovaj naglasak na stranim podrijetlu prve ruske države, a posebno utjecaj Vikinga na ruski jezik, pravo i religiju“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:13).

ukrajinskim, no Rusi daju veći značaj odnosima s Bizantom nego Ukrajinci (Riasanovsky, Steinberg, 2019:11-13).

Za razliku od Ukrajinaca, Rusi ne gledaju na Sviatoslava kao legendarnu kombinaciju različitih kultura i tradicija koja veliča sjedinjenje raznolikosti. Njihov pogled na Sviatoslavov pohod po Dunavu do Balkana prikazan je kao povijesno nezadovoljstvo zbog neuspjelog pohoda, osvajanja te širenja na Balkan. Rusi ga smatraju neuspjelim vladarom koji je svojim neuspjelim pohodom prokockao priliku da proširi buduću Rusku državu na rijeku Dunav, kako autori tvrde, moguća Dunavska Rus. Uvažavaju Ukrajinsku perspektivu da je uistinu bio ratni princ koji sjedinjuje određene stepske i vikinške vrline, ali se to ubrzo pomiče na retrospektivno prikazivanje kozaka kakvi su bili na stepama, zanemarujući utjecaj tadašnjih vikinga. Ruska historiografija ulaže veliku pažnju na uzdizanje Bizantskog Carstva i kršćanstva kao nečeg što treba biti u centru pažnje, za razliku od ukrajinskih sporednih anekdotalnih spominjanja. Ovdje već vidimo ranu rusku opsesiju sa Carigradom, istočnim kršćanstvom i istočnom Rimskim Carstvom te inspiracijom za buduću „treći Rim“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:14).

Vladimir je zajednička točka slavlja i ponosa u historiografijama Ukrajine i Rusije. Rusi, kao i Ukrajinci, navode Vladimirovu veliku stabilizaciju same Rus, od vojne do diplomatske, i naposljetku dinastijsko ojačanje vladavine koju je uspješno proveo. Sjedinjenje i transformacija vladavine u djelomice centraliziranu državu na feudalnom principu iz amalgamacije plemena koja plaćaju danak smatra se jednim od najznačajnijih poteza istaknutim u obje historiografije. No, kao što ističu i Ukrajinci, najznačajnijim potezom smatra se preuzimanje kršćanstva kao primarne religije. Rusi također ističu da potez ima više političke nego religijske konotacije u motivaciji samog vladara, Zbližavanje Carigrada i Kijeva napomenuto je kao najznačajniji dio poteza pokršćavanja, ali se zato ističe cijela kronologija Vladimira i izaslanika drugih vjeroispovijesti i grana kršćanstva koje su bile na odabir vladaru. Ruska historiografija značajan dio teksta prepušta veličanju istočnog Bizantskog obreda kao superiornijeg zbog povijesnih konotacija. Kao što smo već spomenuli, Rusija će Moskvu kasnije prozvati „trećim Rimom“ i uzeti sebi primat nad vođenjem kršćanstva na istoku europskog kontinenta, dok Ukrajincima tako nešto nije bit religije, ovdje već započinje jedan dugotrajni buduću sukob oko pitanja vjere i vjerske autonomije na području današnje Ukrajine. To nam tvori bazu jednog od paralelnih ukrajinsko-ruskih sukoba u 21. stoljeću paralelno uz kulturni, jezični i otvoreni vojni sukob. Autori napominju kako je

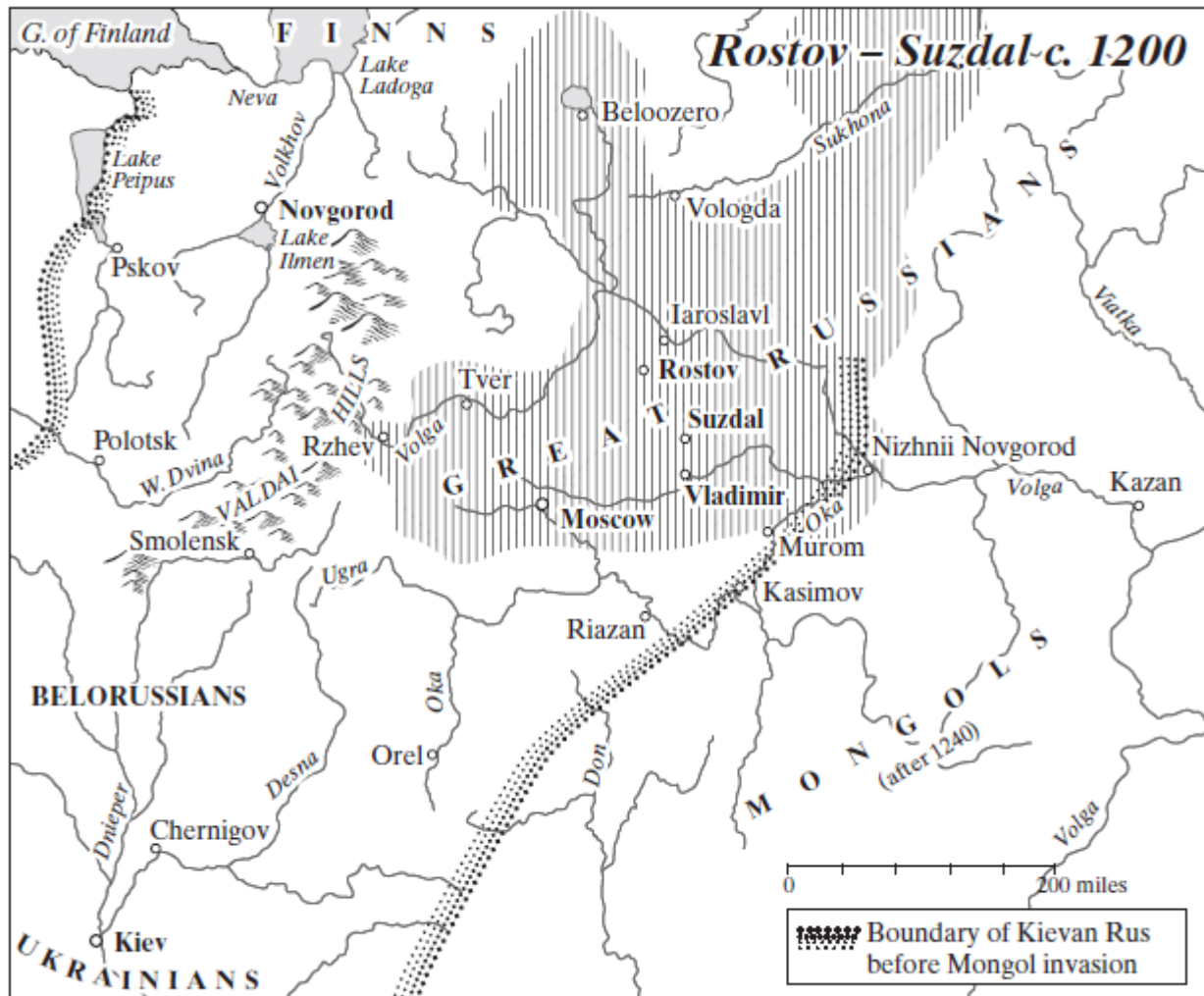
preuzimanje istočnog obreda dovelo do izolacije buduće Rusije od zapadne civilizacije i da je doprinijelo ruskoj skepsi oko poteza i namjera zapada (Riasanovsky, Steinberg, 2019:15-18).

Iaroslav mudri, prema ruskoj historiografiji, kao i ukrajinskoj, značajan je zbog konsolidacije moći i uspostave zakona. Ukrajinci i Rusi zajedno nazivaju taj zakonik „Ruska pravda“, što bi bio prvi zakonik Kijevske Rus. Rusi se ponovno više posvećuju religijskoj tematici Kijevske Rus, koja tvori osnovu kasnijoj Ruskoj Pravoslavnoj Crkvi, dok Ukrajinci prosto napominju bujanje izgradnje crkava na Carigradski uzor. Za razliku od Ukrajinaca, ne spominju pljačkanje i uništenje grada od strane jednog od prinčeva koji kasnije tvori Rusku proto državu kao čimbenik pada. Spominju sve, od Vikinga pa do Grka, kao razloge propasti, ali budući rusi nisu ključni (Riasanovsky, Steinberg, 2019:20-22).

Ovdje možemo vidjeti kako obje strane drugačije gledaju na iste događaje i biraju koji dio je značajan, a koji ne, sukob se iz suvremene perspektive prostire sve do originalnog raspada same Kijevske Rus. Za Rusku stranu je to mnogo čimbenika koji nemaju jednu ključnu točku iz različitih perspektiva i interpretacija, dok je Ukrajinci prihvaćaju ekonomski pad, smanjenje značajnosti Kijeva te podijele moći prinčeva, ali ističu Bogoljubskog kao presudni faktor dok ga ruska historiografija ne spominje u tom kontekstu. Zbog tih razlika u prikazu povijesti, sagledali smo paralelno obje perspektive kako bi shvatili povijesni kontekst koji je doprinio razvoju sukoba do današnjeg rata i kako se stvorila međusobna povijesna antagonizacija. I ukrajinski i ruski povjesničari smatraju Kijevsku Rus ključnim dijelom svojih nacionalnih povijesti. Očekivano, često se postavlja pitanje tko ima veće pravo na njezino nasljeđe. Tradicionalni ruski povjesničari, osobito oni pod utjecajem pravne škole iz 19. stoljeća, tvrdili su da, budući da su Rusi jedini istočni Slaveni koji su u modernim vremenima stvorili državu (smatrali su evoluciju državnosti vrhuncem povijesnog procesa), veza moskovsko-ruske države s najranijom istočnoslavenskom državom bila je najdosljednija i najznačajnija. Posljedično, budući da Ukrajinci i Bjelorusi nisu imali modernu državu, njihove povijesti nisu imale institucionalne veze s kijevskim razdobljem. Utjecajni ruski povjesničar iz 19. stoljeća, Mihail Pogodin, otišao je korak dalje, tvrdeći da ruske veze s Kijevom nisu bile samo institucionalne, već i etničke. Prema njegovoj teoriji, nakon mongolskog razaranja Kijeva 1240. godine, veći dio preživjelog stanovništva migrirao je s juga na sjeveroistok, u središte moderne Rusije. Iako je ova teorija odavno diskreditirana, i dalje uživa podršku mnogih ruskih i neruskih povjesničara. Rusi do danas smatraju kako između rusa, Ukrajinaca i Bjelorusa ne postoji

razlika na etničkoj i kulturnoj razini, sve što bi bilo bjelorusko ili ukrajinsko je ujedno i rusko zato što je današnja Rusija jedini nasljednik Kijevske Rus zbog kontinuiteta postojanja. To je ujedno i jedan od argumenata koje izdvaja Vladimir Putin u vezi trenutnog rata, isticanje povijesnog prava na teritorij današnje Ukrajine i nijekanje postojanja odvojene nacije od ruske (Subtelny, 2009:54)

Slika 5. Karta Suzdalja početkom 13. stoljeća.

Izvor: Riasanovsky, Steinberg, 2019:67.

4. Poljsko Litvanska Unija i Moskovija

Nakon što smo obradili srednji vijek, ulazimo u prvi period odvojene povijesti suvremenih Ukrajinaca i Rusa, koji svoje porijeklo prate od drevne Rus, ovo je takozvana prva točka divergencije. Prvo ćemo napraviti pregled iz ukrajinske, a potom ruske perspektive na ovaj povijesni period. Započinjemo sa ukrajinskom proto državom zvanom Galičko-Volinjsko Kraljevstvo, a zatim slijedi prikaz Ukrajinaca pod vladavinom Poljsko-Litvanske Zajednice. Nakon toga, započinjemo sa ruskom proto državom i prvim sukobima sa zapadnim državama. Ukrajinški jugozapad predstavljaju kneževine Galicija i Volinja, koje su geografski na suprotnoj strani drevnog Kijeva od Suzdalja, Vladimira i Novgoroda, koji tvore novu jezgru buduće Rusije. Kako nam je autor Subtelny sročio riječi ukrajinskih povjesničara, kneževstva Galicija i Volinija na jugozapadu mogla su izazvati rastuću moć ruskog sjeveroistoka. Hruševski je smatrao da su ta dva kneževstva najizravniji nasljednici političkih i kulturnih tradicija Kijeva (Subtelny, 2009:57).

Slika 6. Karta Galicije i Volinje u 13. stoljeću.

Izvor: Riasanovsky, Steinberg, 2019:65.

Vrhunac Galičko-Volinjskih kneževina doseže se za vladavine Danila početkom 13. stoljeća. U ukrajinskoj historiografiji, on se smatra najznačajnijim vladarom dvaju zapadnih kneževina. Unatoč teškim uvjetima u kojima je djelovao, njegova postignuća bila su izvanredna. Obnavljajući i šireći svoju vlast, Danilo je zaustavio poljsku i mađarsku ekspanziju. Slomivši moć bojara, unaprijedio je društvenu, kulturnu i ekonomsku razinu svoje zemlje do jedne od najviših u tadašnjoj istočnoj Europi. S druge strane, nije uspio zadržati Kijev niti se osloboditi mongolskog jarma, ali je uspio svesti njihov utjecaj na minimum. U pokušaju da se suprotstavi istoku, Danilo se okrenuo Zapadu, pružajući time zapadnim Ukrajincima primjer koji će slijediti stoljećima. Galičko-Volinjski period možemo završiti isticanjem bitnosti tih povijesnih državnih entiteta. „Stotinu godina nakon pada Kijeva, Galicija-Volinija služila je kao politička baza Ukrajinaca. U tom svojstvu, dva su kneževstva apsorbirala velik dio kijevske baštine i istovremeno spriječila apsorpciju zapadno-ukrajinskih zemalja od strane Poljske. Time su sačuvali za Ukrajince, ili Rusine kako su se tada zvali, osjećaj kulturne i političke posebnosti u ključnom trenutku njihove povijesti. Ta posebnost bila je od presudne važnosti za njihov opstanak kao zasebnog nacionalnog entiteta u teškim vremenima koja su tek dolazila“ (Subtelny, 2009:65). Suvremena baština i identitet Ukrajinaca sačuvani su i dalje razvijeni neovisno od istočnog utjecaja tadašnje Moskovije. Odvojene putanje u ostvarenju vlastitog identiteta nisu izmišljene 90.-ih ili početkom 20.-ih godina prošloga stoljeća, nego već 700 godina ranije u odvojenom periodu razvoja obiju država (Subtelny, 2009:64)

Najbolje to prikazano u radu „Pregled Ukrajinske povijesti“, gdje se unutar bilješke za pojašnjenje nalazi sljedeći tekst: „Jedna od zbujujućih značajki ukrajinske povijesti odnosi se na upotrebu teritorijalnih i nacionalnih imena. Slaže se da je najstarije povijesno ime za Ukrajinu bilo Rus'. Međutim, njegovo podrijetlo i značenje bili su izvor sporova među filozofima i povjesničarima. Ime Rus' izvorno je korišteno za označavanje prve ukrajinske države, Kijevske Rus, ali je do trinaestog stoljeća Rus' stekla političko značenje i uključivala sva područja koja su pripadala kijevskoj kruni. Strana imena za srednjovjekovnu Ukrajinu uključivala su Ruthenia, Rosi, Ros', Rusland i Rosia. Ime "Ukraina" također je staro (prvi put spomenuto 1187. godine), ali je dugo vremena imalo neprecizno značenje, najčešće se koristilo u petnaestom stoljeću za označavanje zemlje ili pograničnog područja između litvanski kontroliranih sjevernih ukrajinskih zemalja i tatarsko okupiranog juga. U sedamnaestom stoljeću, "Ukraina" se počela koristiti naizmjenično s

Rus' i povremeno zajedno kao Rus'-Ukraina ili Ukraina-Rus'. S Unijom Ukrajine s Moskvom 1654. godine, caristička vlada je uvela termin "Mala Rusija" za označavanje ukrajinskih zemalja. Ova terminologija izvedena je iz ranije grčke crkvene uporabe koja je razlikovala ukrajinsku biskupiju (Micra ili Minor Rosia, što znači Stara Rusija) od Moskve (Macra ili Velika Rosia, što znači Nova Rusija). S ekspanzijom Moskve u carstvo, drevno ukrajinsko ime Rus' u svom grčkom obliku prisvojeno je kako bi zadovoljilo političke potrebe Moskve - da ojača povijesnu povezanost između njih i Kijevske Rus i promovira koncept jedinstva svih "Rusa". Tako je 1721. godine Moskva službeno postala Rossia ili Rusija kakvu poznajemo danas. Riječi "Ukrajina" i "Ukrajinci" bile su zabranjene jer su sugerirale nacionalnu posebnost, ali su opstale, uglavnom u folkloru i popularnoj književnosti. U ukrajinskim teritorijima pod vlasti Austrije (Bukovina, Galicija i Karpatska Rus') latinizirana verzija Rus', Ruthenan (Rutenijci) ostala je u službenoj i popularnoj upotrebi. Tek je s Ruskom revolucijom 1917. godine ime "Ukrajina" konačno oslobođeno svih ograničenja i postalo službeno teritorijalno i političko označenje većine ukrajinskih etnografskih zemalja“ (Doroshenko, 1975:V).

Nakon pada Galičko-Volinjskog Kraljevstva dolazi do osvajanja od strane Poljaka i Litvanaca. „Tijekom poljsko-litavskog razdoblja, Ukrajinci su sebe nazivali Rutenima (Rusyny), imenom izvedenim iz Rus'. Bjelorusi su također nazivali tim imenom. U to vrijeme, Ruse su općenito nazivali Moskovljanima“ (Subtelny, 2009:69). Buduća Poljsko-Litvanska zajednica prostire se na područje sada već bivše Kijevske Rus za vrijeme sjedinjenih¹⁰ litvanskih osvajanja. Tadašnji litvanski vladar Algirdas proširuje svoju vlast na lijevu obalu Dnjepra te uspješno osvaja sam grad Kijev 1362. godine. Uspostavom vlasti na polovici dotadašnje Kijevske Rus', drži pod kontrolom većinu današnje Ukrajine i Bjelorusije. Time Veliko Kneževstvo Litva postaje tada najveći državno-politički entitet na području Europe, i ostvaruje nasljedstvo prijašnje najveće države na sličnom području, Kijevske Rus. U kratkom vremenskom periodu od samo 150 godina konsolidiraju vlast na poganskim područjima Litve te se uspješno proširuju na jug (Subtelny, 2009:70)

¹⁰ “Sredinom 13. stoljeća njihove relativno primitivne, poganske i ratoborne plemenske zajednice ujedinio je knez Mindaugas kako bi izdržali pritisak Teutonskog reda njemačkih križara-kolonizatora koji su se nastanili na obalama Baltika” (Subtelny, 2009:70).

Kooperativna suradnja i suživot Rutena i Litvanaca pokazuje kako je to bilo pozitivno za održavanje kulture Kijevske Rus i usmjerilo razvoj ukrajinske i bjeloruske kulture u smjeru neovisnom od utjecaja Moskve. Dokaze za to vidimo u ponašanju novih vladara nad Kijevom. „Toliko su se litvanski vladari prilagodili lokalnim uvjetima u Bjelorusiji i Ukrajini da su već nakon generacije ili dvije izgledali, govorili i ponašali se poput svojih Riurikovih prethodnika. Zapravo, počeli su gledati na svoje širenje kao na misiju "okupljanja zemalja Rus" i koristili su taj argument mnogo prije nego što ga je usvojila Moskva, njihov rastući konkurent za kijevsko nasljeđe. Zbog toga je ukrajinski povjesničar Hruševski tvrdio da su kijevske tradicije bile potpunije očuvane u Velikom Kneževstvu Litve nego u Moskoviji (Hrushevsky: 1952: 358; Doroshenko, 1975: 104; Subtelny, 2009:72).

Unatoč velikom napretku Latvijaca, Poljaci su zapravo ti koji će imati značajan utjecaj na daljnji razvoj buduće Ukrajine i Ukrajinaca. Poljski vladar Kazimir Veliki ubrzo nakon smrti Boleslava¹¹ zauzima zapadna ukrajinska i bjeloruska područja pod izlikom religijske zaštite katolika na tom području. Motivacija proizlazi od strane pograničnih zemljoposjednika koji su htjeli proširiti svoj teritorij i moć te ojačati utjecaj Krakova. Poljska kruna ubrzo gubi kontrolu nad Galičkim područjem nakon lokalne pobune vođene od strane Dmitra Detka, Detko pristaje priznati vlast Poljske krune, zauzvrat dobiva autonomiju i vlast nad Galicijom. Nakon njegove smrti započinje borba Latvijaca i Poljaka nad time tko će prevladati bivšim teritorijem Galicije-Volinje sve do kasnijeg združivanja¹² Poljske i Litve (Subtelny, 2009:72-73).

Kazimir je Galiciju nazivao "kraljevstvom Rus," u skladu s dotadašnjem lokalnim nazivom. Rutenijski jezik se koristio uz latinski, a zemlja je zadržala vlastitu valutu. Ali, postojali su znakovi da su dani starog poretka okončani. Još 1341. godine, Kazimir je zatražio od pape Benedikta XII. da ga oslobodi obveze prema "pravoslavnim raskolnicima," kako bi očuvao njihova stara prava, privilegije i tradicije. Papa je rado ispunio njegov zahtjev. Katolička crkva bila je na čelu pokušaja da se podriva stari pravoslavni poredak. Pozvani su benediktinci i franjevci koji su se ubrzo proširili zemljom te se katolicizam ukorijenio. Stjecanje ukrajinskih zemalja i podanika od strane

¹¹ Zadnji neovisni vladar kneževine (Subtelny, 2009:72)

¹² Kad je pitanje Galicije bilo riješeno, političko vodstvo Poljske i Litve shvatilo je da dijele zajedničke interese. Obje zemlje su bile ugrožene agresivnim planovima Teutonskog reda, koji je kontrolirao baltičku obalu. Posebno Litva, napregnuta do krajnjih granica ekspanzijom prema istoku. Moskva, koja je brzo rasla u moći i prestižu, predstavljala je prijetnju na istoku. Magnati jugoistočne Poljske predložili su ideju: uniju Poljske i Litve koja bi se ostvarila brakom između njihove kraljice Jadvice i Jogaila, velikog kneza Litve (Subtelny, 2009:74).

Poljske bilo je ključno prekretnica u povijesti oba naroda. Za Ukrajinca, utjecaj je bio daleko veći od zamjene domaćih vladara strancima: dovelo je do podređivanja Ukrajinaca drugom narodu različite religije i kulture. Unatoč određenim pozitivnim efektima koje je proizvela ta koegzistencija, s vremenom je prerasla u gorki vjerski, društveni i etnički sukob koji je trajao oko 600 godina i prožimao sve aspekte života u Ukrajini (Subtelny, 2009:74).

Na kraju ovog razdoblja dolazi sjedinjenje Poljske i Litve u jednu državu dana 1. srpnja 1569. godine kada je stvorena Unija u Lublinu. Kao rezultat unije, formirana je zajednica (Rzeczpospolita) koja je imala zajedničkog, izabranog kralja, zajednički parlament i zajedničku valutu, carine i vanjsku politiku. No, Veliko kneževstvo Litve zadržalo je određenu mjeru autonomije i sačuvalo svoju lokalnu upravu, vojsku, riznicu i pravni sustav. Ipak, svi ukrajinski teritoriji koje je Veliko kneževstvo Litve posjedovalo sada su postali dio zemalja pridruženih poljskoj kruni. Ukrajinci su izgubili autonomiju koju su imali dva stoljeća, a s obzirom na događaje u Galiciji nakon poljskog preuzimanja, očekivalo se isti postupak i za ostatak bivše Kijevske Rus (Subtelny, 2009:79).

Autori ruske historiografije napominju kako nasljedstvo legitimiteta od Kijevske Rus pada u zaborav na ruskoj strani, te oni samo preuzimaju naziv Rus i odbacuju kijeviski dio naziva države. S druge strane, ukrajinska strana argumentira da je poanta nasljedstva u samome gradu Kijevu. Naziv Rus koji je obuhvatio cijeli tadašnji slavenski narod kojim se vladalo iz Kijeva Ukrajinci uzimaju kao izvor vlastitog nacionalnog identiteta. Istočni dio Kijevske Rus pada pod kontrolu Mongola, ili kako ih sami Rusi nazivaju, Tatari. Godine 1237. padaju Suzdalj i Vladimir te se time konsolidira mongolska vlast nad budućom Rusijom uz određenu autonomiju lokalnih vladara. Općenito, ruski kneževi prihvatili su vlast iz Saraja, jer je pripadnost mongolskom carstvu donosila mnoge prednosti (Riasanovsky, Steinberg, 2019:44-50).

Nakon što se Moskovljani oslobađaju tatarske vlasti, dolazi do novih sukoba na zapadu sa novom velikom i moćnom državom, Poljsko-litvanskom Zajednicom. „Moskovija nije bila jedina nasljedna država Kijevske Rusije. Dok su moskovski vladari uspjeli dovesti velik dio bivšeg teritorija Kijevske države pod svoju vlast, veliki dio kijevske baštine ostao je u posjedu velikih knezova Litve, koja se s vremenom ujedinila s Poljskom. Jedan način gledanja na to jest vidjeti "zapadne ruske zemlje" i "ruski narod" pod vlašću elita koje nisu bile ni ruske ni pravoslavne. Drugi argument je promatrati rastuću moć Litve, posebno nakon njezine povezanosti s Poljskom i

usvajanja poljskih političkih modela, kao alternativu post-kijevskoj povijesti u usporedbi s modelom koji predstavlja autokratska Moskva—više zapadni model temeljen na pravima i slobodama. Ove razlike i rivalstvo imat će važnu ulogu u ruskoj povijesti“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:105).

U ruskoj historiografiji vidimo prije spomenute velike i male Ruse koje se svrstava u istu skupinu. Neki povjesničari, (najpoznatiji je bio Matvej Ljubavski početkom 1900-ih) tvrdili su da je ovo bila "litvansko-ruska" država. Ključni dio ovog argumenta je demografski: nakon što se litvanska država proširila gotovo do Crnog mora, procijenjeno je da su dvije trećine ili čak tri četvrtine i više njezinih stanovnika bili "Rusi", ako zajedno grupiramo tada još malo razlikovane Velike Ruse, Male Ruse (kasnije poznate kao Ukrajinici) i Bijele Ruse (kasnije Bjelorusi). Vidimo da ruska strana stavlja primat na cjelokupni teritorij bivše Kijevske Rus po čisto demografskoj bazi, usprkos toga što radi distinkciju po skupinama što ukazuje na priznanje razlika. Kako smo već prije saznali, Ukrajinici sami sebe nazivaju Rutenima u ovom periodu, ali se ruski historiografi drže pojma Malorusi. Prikaz Poljsko-Litvanske zajednice od Ruske strane također demonizira Poljsku zbog polonizacije plemstva i oduzimanja prava lokalnoj populaciji što je u skladu s ukrajinskim pogledom na taj period.

Slika 7. Karta Poljsko-Litvanske unije početkom 13. stoljeća

Izvor: Riasanovsky, Steinberg, 2019:106.

Autori opisuju odnose Poljsko-Litvanske unije i Moskovije te brzo širenje Litve na jugozapad. Ruska perspektiva na odnos Rusije i Ukrajine često se temelji na lingvističkim razlikama među istočnim Slavenima. Ruski povjesničari ističu utjecaj Litvanskog kneževstva na jezičnu i etničku podjelu Velikih Rusa, Ukrajinaca i Bjelorusa. Znanstvenici raspravljaju o odnosima starorusinskog jezika, preteče modernog bjeloruskog i ukrajinskog, te ruskog jezika. Svi ti jezici potekli su od staroistočnoslavenskog jezika korištenog u Kijevskoj Rus. Podjela je postala jasnija u 14. stoljeću, uz utjecaj fragmentacije i podjele između litvanskih i poljskih kontroliranih područja te Moskovske Rusije. Veliki Rusi su povezani s Moskvom, a Ukrajinci i Bjelorusi s Litvom i Poljskom. Politička odvojenost poticala je kulturne razlike, s europskim utjecajem preko Poljske ključnim za posebni identitet Ukrajinaca i Bjelorusa. Ruska pravoslavna crkva se također podijelila, s odvojenim mitropolitom u Kijevu za pravoslavce u Litvi. (Riasanovsky, Steinberg, 2019:107-111).

„Vratimo se na problem postavljen ranije u ovoj knjizi. Rastuća podjela istočnih Slavena na Velike Ruse, Ukrajince i Bjeloruse izaziva jednostavne koncepte o tome gdje povlačimo granice "ruske povijesti" u kronologiji i geografiji. Veliki ukrajinski povjesničar Mihailo Hruševski bio je možda najutjecajniji znanstvenik koji je osporavao ideju "sveslavenske" povijesti koja obuhvaća sve tri nacionalnosti. Do šesnaestog stoljeća, "ruska povijest" postaje povijest zemalja i naroda kojima je vladala moskovska država. Tek u sedamnaestom stoljeću ruska država, kao carstvo, počinje se širiti prema zapadu, vraćajući ne samo Ukrajince i Bjeloruse (kako su to Rusi vidjeli) natrag u svoj sastav, već na kraju osvajajući Poljake i baltičke narode“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:111). Uzdizanje Moskovije iz velike kneževine u carstvo, makar to bilo titularno, označilo je značajnu promjenu u smjeru koji su ruski vladari zamislili za budućnost svoje države. Ruski historiografi zadržavaju se na prvom moskovskom caru¹³, Ivanu Groznom. Njegova krunidba označila je početak novog perioda čvrste centralizirane apsolutne vlasti i dovodi novu ekspanzionističku politiku. No naš fokus nije na unutarnjoj politici tadašnjeg carstva, nego odnosu i sukobima s Ukrajinacima na zapadu tadašnjeg carstva (Riasanovsky, Steinberg, 2019:118).

¹³ Ivanova ceremonija krunidbe 1547. godine bila je puna simbolike. Prihvatanje titule "car" bilo je značajan znak uzdizanja ruskog velikog kneza kod kuće i u inozemstvu, kao i u svetoj sferi božanskog vladara koji vodi svoj kršćanski narod prema spasenju. Veza s ranijim carstvima bila je bitna. Ruska riječ "car" izvedena iz cesar. (Riasanovsky, Steinberg, 2019:116).

Širenje moskovske države u sedamnaestom stoljeću donijelo je pod carsku vlast zemlje i narode zapadno, sjeverno, južno i istočno od starog moskovskog kneževstva. Najvažniji potezi bili su nastavak ekspanzije u Sibir i u Ukrajinu, pri čemu je širenje na Ukrajinu, predstavljalo ponovno osvajanje zemalja gdje je započela povijest Rusa. Ukrajina, pod kojim nazivom kasnije postaje poznata, imala je vrlo različitu povijest od moskovske Rusije od kraja Kijevske Rus. Vidjeli smo da su većinu petnaestog i šesnaestog stoljeća ukrajinski govornici, zajedno s Bjelorusima, bili pod vlašću Litve i Poljske. Sve veći pritisci poljske vlade uzrokovali su rastuće nezadovoljstvo i na kraju pobunu. Poseban utjecaj i moć plemstva u Poljsko-Litvanskoj Zajednici značili su ozbiljne ekonomske pritiske na seljake, većinom Ukrajince, za razliku od većine njihovih gospodara. Također vidimo sukobe oko religije, posebno nakon što je kijevski mitropolit na Brestovskoj uniji 1596. prekinuo veze s Pravoslavnom crkvom i nastala je takozvana Rutenska Unijatska crkva¹⁴ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:153). Sljedeće poglavlje detaljnije će sagledati oba pogleda na Kozake, koji su fokus isprepletene zajedničke povijesti Rusa i Ukrajinaca. Obije historiografije prikazuju Kozake kao inherentni dio svoje kulture, usprkos Ruskog prikaza kao odvojene braće koju je trebalo vratiti pod vlastitu državu

¹⁴ Danas poznata kao Istočni katolici, Katolici bizantskog obreda ili Grkokatolici—povezana s Rimom, ali zadržavajući istočni obred i slavenski jezik (Riasanovsky, Steinberg, 2019:153).

5. Kozaci

Ukrajinska historiografija nas uvodi u temu Kozaka, tko su bili ti ljudi i gdje su obitavali. Daleka prostranstva istoka uz rijeku Dnjepar, takozvana „Ukraina“ ili pogranično područje, postala su novi fokus širenja Poljsko-Litvanske zajednice. Sukobi lokalne populacije i nomada s istoka, religijski sukobi između kršćanstva i islama te općenito siromaštvo tog područja stvorili su jedinstvene uvjete u regiji. Kao rezultat, pojavila se nova klasa kozaka-graničara. U početku su se Kozaci koncentrirali na potiskivanje Tatara, što im je omogućilo da su otvore granicu za kolonizaciju. No, kako su usavršavali svoje vojne i organizacijske vještine i ostvarivali sve impresivnije pobjede protiv Tatara i njihovih osmansko-turskih gospodara, ukrajinsko društvo ih je počelo doživljavati ne samo kao branitelje protiv muslimanske prijetnje, već i kao branitelje protiv vjersko-nacionalne i socioekonomske opresije poljske šljahte¹⁵. Kako su postupno preuzimali vodeću ulogu u ukrajinskom društvu, Kozaci su se snažno uključili u rješavanje tih središnjih pitanja u ukrajinskom životu i, tijekom sljedećih nekoliko stoljeća, pružali ukrajinskom društvu vodstvo koje je izgubljeno kao rezultat polonizacije¹⁶ ukrajinskog plemstva (Subtelny, 2009:105).

Ruska historiografija uvodi nas u pojam Kozaka uglavnom prikazom militarizma i odbacivanja Poljske vlasti nad Kozacima. Preklapanje ukrajinskog i ruskog viđenja ovog dijela povijesti obilježeno je anti-Poljskim sentimentom. Kozaci su igrali odlučujuću ulogu u promjenama političkih odnosa u Ukrajini i drugim zapadnim pograničnim područjima. Sredinom šesnaestog stoljeća, kozaci iz Dnjeparske regije uspostavili su utvrđeno sjedište, Zaporošku Sič, na otoku u rijeci Dnjepar "iza brzaca"¹⁷. Zaporoški kozaci, kako su postali poznati, formirali su specifično društvo - vojno orijentirano, s visokim stupnjem političke autonomije, organizirano oko izabranog tijela, Rade ili Vijeća, te opće skupštine kozaka koja je donosila najvažnije odluke. Vladar Poljsko-

¹⁵ Šljahta – velika većina plemstva, sastojala se od onih čije su privilegije prvenstveno proizlazile iz vojne službe. Gornji sloj šljahta, koji je brojao nekoliko stotina obitelji u Ukrajini, od kojih su neki potjecali od bojara iz vremena Kijevske Rusije, posjedovao je posjede od deset do petnaest sela i monopolizirao lokalnu upravu. Najbrojniji su bili najniži slojevi plemstva. Tisuće obitelji, neke koje su nedavno izašle iz seljačkog ili građanskog podrijetla, stekle su plemićki status služeći kao konjanici u kampanjama, čuvari dvoraca ili granica, ili naoružani službenici magnata. Često su imali samo dovoljno zemlje da se uzdrže, a njihov način života nije se puno razlikovao od onoga seljaka (Subtelny, 2009:105).

¹⁶ Polonizacija – proces nametanja poljske kulture, religije i ponajprije jezika ne Poljskoj populaciji.

¹⁷ Riječi zaporoški ima značenje brzaci (Riasanovsky, Steinberg, 2019:153).

Litvanske države u kasnom šesnaestom stoljeću, Stjepan Batory, uveo je kategoriju registriranih kozaka, koji su službeno priznat, te im je također priznata autonomija i sustav izborne i participativne organizacije. Svi ostali kozaci tretirani su jednostavno kao seljaci. No, čak i među registriranim kozacima postojala je ambivalencija i osjećaj podijeljene lojalnosti prema Poljskoj i njihovim vlastitim zajednicama. Nepriznati kozaci, mnogo veća skupina, bili su još antagonističniji prema poljskoj vladavini, koju su smatrali donosiocem neželjenog kmetstva i katoličanstva. Oni su se etnički i religijski identificirali s većim ukrajinskim seljaštvom (Riasanovsky, Steinberg, 2019:153). Slavenski kozaci prvi put su se pojavili 1480-ih, no njihov broj je značajno porastao tek sredinom 16. stoljeća. Iako su većinom bili odbjegli seljaci, među njima su bili i građani, raščinjeni svećenici te osiromašeni ili pustolovno nastrojani plemići. Dok su Poljaci, Bjelorusi, Rusi, Moldavci i Tatari činili glavninu kozačke populacije, većina kozaka u području Dnjepra bili su Ukrajinci. Na istoku, uz rijeku Don, razvila se ruska varijanta kozaštva (Subtelny, 2009:109).

Nakon vala pobuna koje su izbile između 1624. i 1638. godine, Poljska uspijeva zadržati kontrolu nad teritorijima koje kontroliraju kozaci. Sve se to završilo 1648. godine, kada je Bohdan Hmeljnicki¹⁸ vodio masovnu pobunu koja je uspješno osnovala neovisnu državu Kozaka, poznatu kao Hetmanat, na čijem čelu se nalazio sam Khmelnytsky. Kozačka država razmatrala je i pokušavala pregovarati o raznim potencijalnim saveznicima - s Osmanskim carstvom, Krimskim Tatarima i Poljsko-Litvanskom Zajednicom. Pokušaji da dobiju podršku od Moskve, 1625., 1649. i 1651. godine, također su propali, jer Moskva nije htjela rat s Poljsko-Litvanskom Zajednicom. No, kako je Poljska slabila, Moskva nije mogla odoljeti privlačnosti vraćanja izgubljenih zemalja Kijevske Rus dok "oslobađa" pravoslavne ljude od katoličke dominacije. Godine 1653., zemski sabor uvjerio je cara Alekseja da uzme pod svoju suverenost hetmana Bohdana Hmeljnickog i cijelu njegovu vojsku "sa svojim gradovima i zemljama." U Perejaslavu u siječnju 1654. godine potpisan je važan, ali kontroverzan ugovor koji je doveo ukrajinsku kozačku vojsku i njihove zemlje u savez s Moskvom. Ugovor su potpisali predstavnici Rade, na čelu s Hmeljnickim, te predstavnici moskovskog cara. Nijedan konačni tekst nije sačuvan i povjesničari i dalje raspravljaju o tome što je zapravo dogovoreno i koje su bile temeljne namjere i pretpostavke svake strane. Čini se da su kozaci vjerovali da je to bio vojni savez u kojem su njihova autonomija i prava

¹⁸ Bogdan Khmelnytsky na Ruskom, Bohdan Khmelnytsky na Ukrajinskom (Riasanovsky, Steinberg, 2019:153).

očuvani. Povjesničar Serhii Plokhly opisao je to kao "potvrdu korporativnih privilegija kozaka i međunarodno priznanje kozačke državnosti" (Riasanovsky, Steinberg, 2019:154). Drugi povjesničari su taj aranžman, kao i Moskva u to vrijeme, smatrali bezuvjetnim prihvaćanjem autoriteta Moskve: kao potpunu "predaju i lojalnost" kozaka, prema riječima zakletve koju je Aleksej zahtijevao od novih hetmana. Vidljivo je iz različitih perspektiva kako su Ukrajinci i Rusi duboko podijeljeni oko pitanja ponovnog sjedinjenja te koje su pravne okolnosti tog sporazuma. Interpretacije nas mogu dovesti samo do određenih zaključaka, povijesno se dogodilo sjedinjenje te u sljedećem poglavlju promatramo kako se sukob nastavio unutar Ruskog Carstva koje se tada preimenovalo iz Moskovskog Carstva (Riasanovsky, Steinberg, 2019:154).

Nakon što se kaos Razdoblja Ruina¹⁹ smirio, Hetmanat na lijevoj obali Dnjepra postao je središte ukrajinskog političkog, kulturnog i gospodarskog života. Fokus povijesno značajnog razvoja u Ukrajini sada se potpuno premjestio s najzapadnijih na najistočnije zemlje. Hetmanat je bio autonomna politička jedinica, ali ne i nezavisna. Ipak, on je pružio Ukrajincima veću mjeru samouprave nego što su imali od vremena Galicijsko-Volinjskih kneževina. Kao dio Ruskog Carstva, za mnoge Ukrajinke postojala je relativno nova politička okolina (Subtelny, 2009:158).

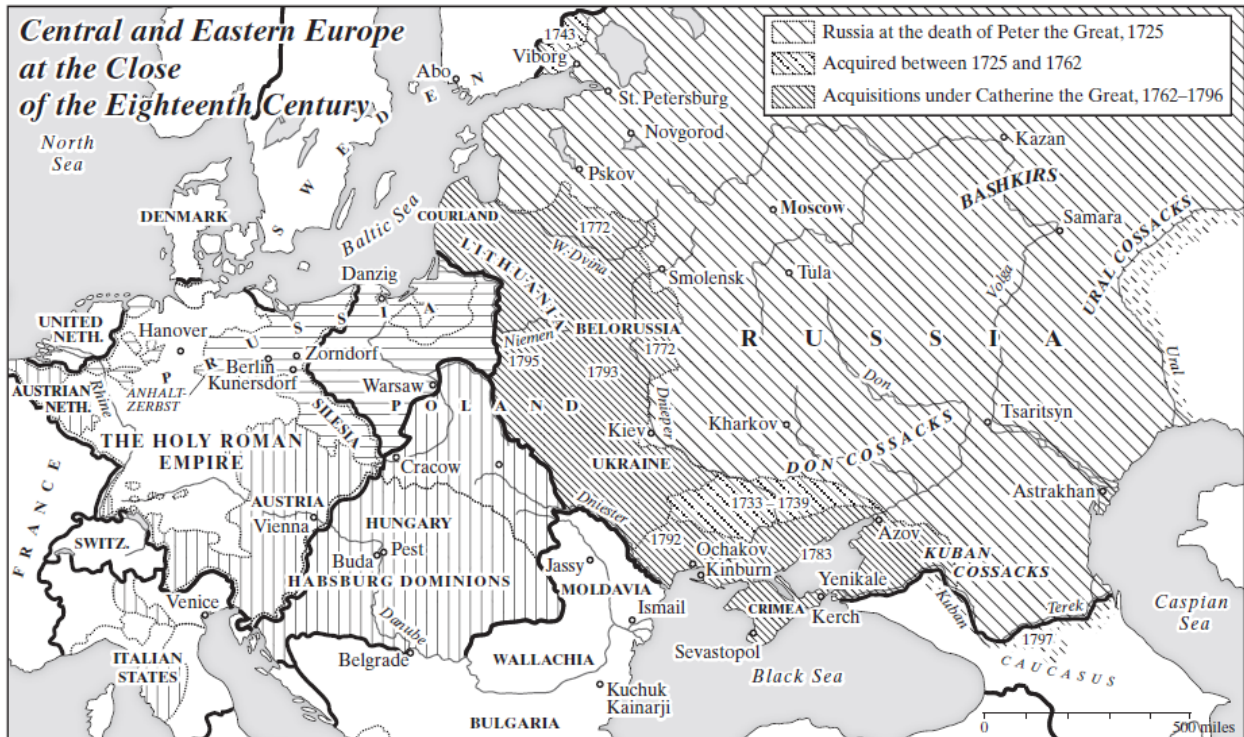
¹⁹ Razdoblje Ruina - u ukrajinskoj historiografiji, tragičan prizor kako su Ukrajinci raspršili golemu energiju i odlučnost koja je bila potaknuta ustankom 1648. godine u naizgled beskonačnim, samodestruktivnim sukobima često se naziva Ruina. Dvadeset godina nakon smrti Hmeljnickog, uspjesi postignuti protiv zajedničkog neprijatelja poništeni su zbog žalosne nesposobnosti Ukrajinaca da se ujedine prema zajedničkom cilju. Njihov neuspjeh rezultirao je gubitkom obećavajuće prilike stvorene Hmeljnickim ustankom za postizanje političkog samoodređenja (Subtelny, 2009:139).

6. Rusko Carstvo

Sa ciljem monopolizacije moći, carevi su bili inherentno protiv ideje ukrajinske ili bilo koje druge samouprave. Ovaj je stav bio pojačan širenjem apsolutističke vladavine diljem Europe u 18. stoljeću. Takvi predani zagovornici apsolutizma kao što su Petar I i Katarina II, dvoje najvažnijih ruskih vladara, vjerovali su da je centralizirana vlada najefikasnija i najprosvjećenija. Ovo mišljenje, međutim, bilo je suprotno obliku samouprave, temeljenom na jedinstvenim ukrajinskim institucijama i tradicijama, koji je postojao u Hetmanatu. Stoga je središnje političko pitanje ukrajinskog života u 18. stoljeću postala dugotrajna borba između ruskog imperijalnog centralizma i ukrajinske želje za autonomijom (Subtelny, 2009:158).

Odlučujuća faza u odnosima Hetmanata i Moskve dogodila se tijekom hetmanstva Ivana Mazepe (1687.-1709.), jednog od najistaknutijih ukrajinskih vođa. Carska je vlada trebala ukrajinsku podršku u ratovima protiv Osmanlija, pa je pazila da ne antagonizira Ukrajince, ali je općenito pokušavala ograničiti ukrajinsku samoupravu. Koristila se strategiju podjele i osvajanja, poticali sukobe između hetmana i staršine, te prijetili podrškom seljaštvu kako bi pokorili staršinu. Svaki neuspjeh u ukrajinskoj administraciji ili pritužba običnog naroda koristila je Moskvi kao izgovor za uvođenje ruskih administrativnih "poboljšanja". Ruske centralizacijske politike u Ukrajini imale su tri cilja: prisiliti poslušnost, uskladiti ukrajinsku vladu, ekonomiju i kulturu s ruskim, te izvući maksimum iz ukrajinskih resursa. Ukrajina nije bila izuzetak, jer su iste politike primjenjivane i u drugim dijelovima carstva (Subtelny, 2009:161-166).

Slika 8. Karta ekspanzije Ruskog Carstva u 18. stoljeću.

Izvor: Riasanovsky, Steinberg, 2019:223.

“Nakon gušenja velike Bulavinove pobune, car je pojačao pritisak na području Dona. Kozacima je, međutim, bilo dopušteno zadržati posebnu administraciju, vojnu organizaciju i način života. Mazepin prelazak na stranu Karla XII doveo je do povećane ruske kontrole nad Ukrajinom. Među ostalim politikama vidimo rani primjer onoga što će kasnije biti nazvano imperijalnom rusifikacijom: naredba iz 1714. godine naglašavala je poželjnost miješanja Ukrajinaca i Rusa te dovođenja ruskih službenika u Ukrajinu, potkrepljujući svoj argument referencama na uspješne engleske politike prema Škotskoj, Walesu i Irskoj” (Riasanovsky, Steinberg, 2019:201). Oko 150 godina, od kasnog 18. stoljeća do ranog 20. stoljeća, većina Ukrajinaca (oko 80%) živjela je pod vlašću ruskih careva, dok su preostali bili u Habsburškom carstvu. Tu dolazi do podjele identiteta, u 18. i 19. stoljeću Ukrajinci u Ruskom Carstvu bili su poznati kao Malorusi (Malorossy), dok su se u Austrijskom Carstvu nazivali Rusinima (Rusyny). Svi Ukrajinci bili su podložni raznim represivnim politikama, ali unutar Habsburškog carstva slobodnije su zadržali svoj identitet. Ukrajinci su, budući da su bili blisko povezani s Rusima jezično i kulturno, smatrani pripadnicima ruskog naroda. Carski službenici bi na pitanje o ruskom pravu na Ukrajinu odgovorili da je to

vraćanje "onoga što je otrgnuto," implicirajući da je Ukrajina uvijek bila dio Rusije i da su razlike među njima rezultat privremene odvojenosti. Očekivalo se da će Ukrajinci, sada ponovno ujedinjeni s Rusima, postati "pravi Rusi," a vladina politika bila je ubrzati taj proces (Subtelny, 2009:201-203).

Ukrajinska populacija se u 19. stoljeću suočava sa sve većom rastućom represijom koju provodi Rusko Carstvo, pogotovo nakon što je oformljena takozvana Treća sekcija²⁰ koja je služila kao glavni represivni aparat. Treća sekcija koristila je doušnike koji su pratili sumnjive aktivnosti na sajmovima, krčmama, sveučilištima i drugim javnim mjestima. Tijekom vladavine Nikole I, cenzura je postala još stroža, a sve tiskane materijale pomno su pregledavali posebni odbori. Taras Ševčenko je primijetio da su svi narodi carstva, "od Finaca na sjeveru do Moldavaca na jugu, tihi na svim jezicima." Maloruski mentalitet karakterizirao je mnoge članove bivše ukrajinske staršine, koji su postali lojalni podanici cara. Ukrajina im je bila samo dragi dio carstva, a Ukrajinci "pleme" ruskog naroda. Bili su ravnodušni ili neprijateljski prema političkim akcijama za ukrajinsku odvojenost. Viktor Kočubej je rekao: "Iako sam rođen kao hokol²¹, više sam Rus od bilo koga drugog." Povjesničari poput Vjačeslava Lipinskog kritizirali su ovaj mentalitet kao tipičan za narode bez države, ističući da su Malorusi odustajali od svojih najboljih osobina u korist ruskih. Unatoč kritikama, maloruski su stavovi bili rašireni među ukrajinskom elitom 19. stoljeća (Subtelny, 2009:206).

²⁰ Treća sekcija Njegovog Veličanstva vlastitog kancelarijata, politička policija (1826. – 1880.) - koja je za mnoge Ruse postala simbol vladavine Nikole I—djelovao je kao glavno oružje autokrata protiv subverzije i revolucije te kao njegova glavna agencija za kontrolu ponašanja njegovih podanika i za raspodjelu kazni i nagrada među njima. Njegova dodijeljena područja djelovanja obuhvaćala su sve naredbe i izvještaje u svakom slučaju koji se tiče više policije, kao i izvještaje o svim događajima bez iznimke (Riasanovsky, Steinberg, 2019:289).

²¹ Hohol je pogrđni naziv koji rusi koriste za ukrajince (Subtelny, 2009:206).

6.1 Nastanak ukrajinskog nacionalnog identiteta

Prije nego što analiziramo povijest međusobnih odnosa Rusa i Ukrajinaca u ranom 20. stoljeću moramo razmotriti njihov različit pristup razvoja ukrajinskog nacionalizma. Nacionalizam se različito razvijao unutar Austro-Ugarske i unutar Ruskog Carstva zbog različitih filozofskih pristupa. Dok su se ideje nacionalnog identiteta, pod utjecajem njemačkog romantizma razvijale u zapadnim dijelovima Ruskog Carstva tijekom 1830-ih i 1840-ih godina, car Nikola I je bio odlučan da te ideje ne smiju ugroziti jedinstvo carstva i rusku vlast. To se posebno odrazilo u Ukrajini, gdje je carska vlast ugušila tajno Bratstvo Ćirila i Metoda—prvi pokušaj ukrajinskih intelektualaca da prijeđu s kulturnog na politički aktivizam—i strogo kaznila njegove članove, posebno pjesnika Tarasa Ševčenka (Riasanovsky, Steinberg, 2019:294).

Kroz samo nekoliko desetljeća, represivni stav Ruskog Carstva zaoštrio se prema ne-ruskim kulturama i jezicima. Rusko Carstvo imalo je poteškoća na zapadu, osobito s poljskom pobunom 1863. godine koja je bila brutalno potisnuta, uključujući izgnanstva u Sibir i masovna vješanja. Vlada je također djelovala protiv Ukrajinaca u vrijeme kada su se počeli javljati prvi znakovi ukrajinskog nacionalnog ponosa. Konzervativni ruski intelektualci tvrdili su da je ukrajinski samo dijalekt ruskog i da ne postoji poseban ukrajinski narod ili povijest. Godine 1876. Aleksandar II zabranio²² je sva izdanja na ukrajinskom, što je pojačalo ukrajinski nacionalistički osjećaj protiv Rusije, koji se slobodno razvijao u austrijskoj Galiciji. Unatoč tome, mnogi Ukrajinci gledali su prema Ruskom Carstvu, jeziku i kulturi kao mogućem spasu te je došlo do jačanja rusofilskih tendencija. U 1860-ima su mnogi obrazovani Ukrajinci polagali nade u Rusiju, jer su razni slavenski narodi pod pritiskom Nijemaca i Osmanlija također tražili pomoć od Rusa. Rusija je poticala ove slavofilske tendencije putem kulturnih kontakata i subvencija. Rusofilija se brzo širila među svećenstvom, koje je služilo kao glavna društvena baza. S podrškom zapadnoukrajinske elite, rusofilija je igrala važnu ulogu u kulturnom i političkom životu istočne Galicije, Bukovine i Zakarpatije. Rusofilija je bila privlačna starim Rusinima zbog slavofilske propagande, razočaranja Habsburgovcima i vjerovanja da je oslanjanje na Rusiju jedini način za suprotstavljanje Poljacima.

²² Vladavina Aleksandra III nije bila ništa blaža, „Iako je rusifikacija bila primijenjena protiv Poljaka nakon pobuna 1831. i 1863. te protiv Ukrajinaca kao odgovor na prve znakove ukrajinskog nacionalizma, postala je opća politika pod Aleksandrom III.“ (Riasanovsky, Steinberg, 2019:351).

Ukrajinsko svećenstvo i nisko plemstvo patilo je od kompleksa inferiornosti i čeznulo za priznanjem i prestižem, koje nisu mogli pronaći u seljačkom ukrajinskom društvu. Identificiranje s moćnim carem i ruskim narodom zadovoljilo je njihove potrebe za priznanjem i prestižem (Riasanovsky, Steinberg, 2019:345; Subtelny, 2009:317).

Veliki iskorak²³ u izgradnji identiteta ukrajinske nacije odvijalo se kroz edukaciju na sveučilištima. Poljaci su se trudili očuvati "poljskost" obrazovanja na Sveučilištu u Lavovu, ali su 1894. godine pod pritiskom iz Beča nevoljko pristali na osnivanje još jedne ukrajinske katedre za povijest. Mykhailo Hrushevsky, 28-godišnji student iz Kijeva, preuzeo je tu poziciju, donoseći sa svojim dolaskom novu eru u ukrajinskoj znanosti. Hrushevsky je ubrzo počeo izdavati svoje monumentalno djelo "Istorija Ukrajine-Rus", dajući povijesnu legitimnost ukrajinskoj naciji. Reorganizirao je Društvo Ševčenko u akademiju znanosti, okupljajući vodeće ukrajinske i europske znanstvenike. Do 1913. Društvo je objavilo 120 svezaka Zapisnika i postalo centar za obuku novih talentiranih znanstvenika (Subtelny, 2009:327).

“Kada su Ukrajinci iz Ruskog Carstva posjećivali Galiciju u ranim godinama 20. stoljeća, bili su zadivljeni napretkom svojih zapadnih sunarodnjaka. U Kijevu je još uvijek bilo zabranjeno objavljivati knjige na ukrajinskom jeziku, ali u Lavovu su postojala ukrajinska učena društva, škole, sjedišta masovnih organizacija i zadruga, novine, političke stranke i parlamentarni predstavnici. U Ukrajini pod ruskom vlašću, ukrajinska inteligencija se još uvijek okupljala u malim, urbanim hromadama kako bi se bavila znanstvenim, ezoteričnim projektima, dok je ukrajinska inteligencija u Galiciji i Bukovini (većinom tek nedavno izašla iz sela) blisko surađivala s seljaštvom u Prosvitama, zadrugama i političkim strankama. Možda je najpoticajni aspekt zapadno-ukrajinskog iskustva bio taj što je pokazao da aspiracije i nade za ukrajinski nacionalni razvoj nisu samo puste maštarije idealističkih intelektualaca, već nešto što se može pretvoriti u stvarnost. Koliko god impresivan bio, napredak Ukrajinaca u Galiciji i Bukovini ne treba preuveličavati. Unatoč njihovim naporima, zapadni Ukrajinci kao cjelina i dalje su bili uronjeni u siromaštvo; nepismenost je bila raširena; a nacionalna svijest mnogih seljaka bila je gotovo nepostojeća. Štoviše, unutar malene obrazovane elite postojale su oštre razlike između ukrajinofila

²³ "Dvadeseto stoljeće je vidjelo mnoge nacije kako se uzdižu iz pepela, ali malo je primjera tako brzog i energičnog preporoda kao što je slučaj s Ukrajincima u Austriji ... njihov neočekivani i snažni rast uglavnom je rezultat samopomoći i teško izbornih postignuća." (Friedman, 1907:316)

i rusofila - kao i među liberalima, konzervativcima i radikalima - o tome u kojem smjeru bi njihovo društvo trebalo ići. Ipak, uoči Prvog svjetskog rata, među zapadnim Ukrajinčima osjećao se opipljiv optimizam.” (Subtelny, 2009:335).

6.2 Prvi svjetski rat i pokušaj postizanja neovisnosti

Izbijanjem Prvog svjetskog rata dolazi do užurbane mobilizacije ukrajinskih političkih organizacija kako bi osigurale svoje interese. Ukrajinci u Austriji brzo su reagirali na početak rata, 3. kolovoza 1914. formirali su Opće ukrajinsko vijeće u L'vivu, predvođeno Kostom Levytskyjem, kako bi imali jedinstveno predstavničko tijelo. Vijeće je pozvalo Ukrajince da se bore za ustavnu Austriju protiv autokratske Rusije, proglašavajući da će njihova pobjeda biti i ukrajinska. Nakon osnivanja, vijeće je pozvalo dobrovoljce za sveukrajinsku vojnu jedinicu. Odazvalo se preko 28,000 mladih većinom iz organizacija Sič, Sokil i Plast, ali su Poljaci u Beču osigurali da bude primljeno samo 2,500 boraca. Tako je stvorena Ukrajinska jedinica sičkih strijelca, prvu modernu ukrajinsku vojnu formaciju. Većina ostalih Ukrajinaca služila je u redovnim austrijskim jedinicama.

Ukrajinci koji su emigrirali iz Ukrajine pod ruskom vlašću osnovali su političku organizaciju u L'vivu kako bi predstavljali svoje sunarodnjake pod carskom vlašću. Organizacija nazvana Savez za oslobođenje Ukrajine (SVU), predvođena Volodymyrom Doroshenkom, Andrijem Žukom, Marianom Melenevskym, Oleksandrom Skoropysom-Joltukhovskym i Mykolom Zalizniakom. To je bila prva organizacija koja je jasno izjavila da joj je cilj stvaranje neovisne ukrajinske države. Za postizanje tog cilja, SVU je odlučila surađivati s Njemačkom i Austrijom protiv Rusije. (Subtelny, 2009:340; Levytsky, 1926:722).

Brzim napretkom ruske vojske dolazi do okupacije većine Galicije, ali za lokalnu Ukrajinsku populaciju to nije bio predah od austrijske vlasti. Galicijski Ukrajinci pod ruskom okupacijom imali su tešku sudbinu. Carska vlada smatrala je Istočnu Galiciju "drevnom ruskom zemljom" koja je "zauvijek sjedinjena s Majkom Rusijom" i odmah je započela napade na ukrajinski pokret. Carska uprava zatvorila je sve ukrajinske kulturne institucije i ograničila upotrebu ukrajinskog jezika, dok su pravoslavni svećenici zamijenili grkokatoličke svećenike potičući seljake na prelazak na pravoslavlje. Međutim, austrijska protuofenziva u svibnju 1915. vratila je većinu Istočne Galicije pod njihovu kontrolu.

Kako vidimo ukrajinsko-ruski konflikt svoje suvremene korijene ima u kasnom carskom periodu i kontinuiranim ukrajinskim pokušajima za održavanje vlastitog identiteta i stjecanja neovisnosti. Rusko postupanje prema galicijskim Ukrajinacima bilo je u skladu s carskom politikom prema ukrajinskom pokretu u Ruskom Carstvu. Na početku rata, većina ukrajinskih organizacija i novina bila je zabranjena. Mihailo Hruševski uhićen je i prognan kada se 1916. vratio u Kijev. Sergej Sazonov, carski ministar vanjskih poslova, izjavio je da je "sada pravo vrijeme da se zauvijek riješimo ukrajinskog pokreta". Ipak, nakon velikih gubitaka 1915. godine, carska vlada izgubila je dio samopouzdanja i ublažila svoj pristup te su ukrajinske zadruge, knjižare, znanstvena društva i nekoliko novina ponovno počeli djelovati. Društvo ukrajinskih progresivaca (TUP) nastavilo je raditi kao koordinacijsko tijelo ukrajinskog pokreta, zagovarajući ustavnu vladu i autonomiju za Ukrajinu (Subtelny, 2009:343).

Padom carističke vlasti u Rusiji i slabošću privremene vlade, pokreti za ukrajinsku neovisnost dobivaju zamah. Dana 17. ožujka Ukrajinci su osnovali Centralnu Radu, vijeće koje su formirali liberalni umjerenjaci iz TUP-a i socijaldemokrati, predvođeni Evhenom Čikalenom, Volodymyrom Vynnyčekom i Symonom Petliurom. Ukrajinska socijalistička revolucionarna stranka također se pridružila Radi, a Mihailo Hruševski je izabran za predsjednika. Za razliku od podijeljenih Rusa u Kijevu, Ukrajinci svih ideoloških uvjerenja bili su ujedinjeni u jednom tijelu koje je zastupalo neovisnost Ukrajine. Dana 19. travnja održan je ukrajinski nacionalni kongres u Kijevu izabравši 150 predstavnika za Centralnu Radu i ponovno potvrdio Hruševskog kao vođu. U svibnju i lipnju, ukrajinski vojnici, seljaci i radnici pridružili su se Centralnoj Radi, koja je počela sebe vidjeti kao ukrajinski parlament. S obzirom na slabu moć Privremene vlade, Centralna Rada je 23. lipnja izdala Prvi univerzal, proglašavajući autonomiju Ukrajine bez potpunog odvajanja od Rusije. Ubrzo nakon toga, najavila je osnivanje Generalnog tajništva, izvršne grane vlasti, pod vodstvom Vynnyčenka i s osam ministarstava, preuzimajući upravljanje Ukrajinom. (Subtelny, 2009:345-347, Zozula, 1967:65).

Boljševici su bili protiv ukrajinske neovisnosti. Pjatakov je tvrdio da samoodređenje nije u interesu radničke klase i zagovarao je proleterski centralizam. Lenjin je, iako kasno, shvatio snagu nacionalizma i tvrdio da bi boljševici trebali priznati prava potlačenih nacionalnosti na kulturni razvoj i samoupravu, sve dok to ne ometa proletersku revoluciju. Ukrajinski nacionalizam, ako bi razdvajao radnike, bio bi neprihvatljiv. Centralna Rada je nakon uspjeha protiv vojnog

zapovjedništva u Kijevu preuzela vlast u devet pokrajina s ukrajinskom većinom. Trećim univerzalom 22. studenoga, proglasila je autonomnu Ukrajinsku Republiku, s ciljem stvaranja federacije slobodnih i jednakih naroda unutar bivšeg Ruskog Carstva. Mnoge stranke, uključujući boljševike, priznale su autoritet ukrajinske vlade u nadi da će stabilizirati situaciju (Subtelny, 2009:349-350; Dmytryshyn, 1956:42; Zozula, 1967:70).

Boljševici nisu imali podršku u Ukrajini; na izborima za ustavotvornu skupštinu u prosincu, ukrajinske stranke su dobile većinu glasova, dok su boljševici osvojili mali postotak. Kad su boljševici organizirali kongres Sovjeta u Kijevu, ukrajinske stranke su nadjačale njihove delegate. Frustrirani, boljševici su se povukli u Harkiv, osudili Centralnu Radu i proglasili Sovjetsku Ukrajinsku Republiku, dok su njihove trupe iz Rusije započele napad na Ukrajinu. Bitka za Kruti, predvođena Petliurom, postala je simbol ukrajinskog nacionalizma. Tristotinjak kadeta poginulo je u pokušaju da zaustave sovjetske trupe, pokazujući odanost domovini. Subtelny ističe da je najveći uspjeh Centralne Rade bio osporavanje nepovredivog načela "jedne, nedjeljive Rusije", prisilivši i Privremenu Vladu i boljševike da teoretski odstupe od tog načela. Centralna Rada nije uspjela zbog nedostatka učinkovite vojske i administrativnog aparata, što je otežalo održavanje kontakta s pokrajinama i selima gdje je ležala većina njezine potencijalne podrške (Subtelny, 2009:350-354).

Reshetar navodi da su Ukrajinci pokušavali postići nemoguće: transformaciju jedne nacionalne skupine u nacionalnu državu u jednoj godini. Ovaj proces obično traje dugo, ali političke okolnosti nakon Listopadske revolucije i završetka rata s Njemačkom prisilile su Ukrajince na brzu nominalnu nezavisnost. Početni entuzijazam za Centralnu Radu 1917. bio je varljiv jer nije bio isključivo nacionalni. Većina stanovnika Ukrajine nije bila svjesna svoje nacionalnosti; mnogi seljaci su se i dalje opisivali kao Rusi. Vinnyčenko je kasnije tvrdio "Bili smo kao bogovi, pokušavajući stvoriti novi svijet iz ničega" (Vynnychenko, 1920:258). Centralna Rada započela je stvaranje države prije nego što je ukrajinska nacija bila u potpunosti formirana. Zbog carskog režima i socioekonomskih uvjeta, većina obrazovanih ljudi u Ukrajini bila je ruska ili rusificirana. Ukrajinski nacionalni pokret nije dosegao gradove, ključne za industriju i komunikaciju, koji su ostali uporišta ruskih i rusificiranih manjina, često neprijateljski prema ukrajinskom pokretu. (Reshetar, 1952:142; Subtelny, 2009:354).

Sa rastućom mogućnosti poraza, Centralna Rada se okrenula traženju strane pomoći, posebno od Francuske. No, Francuska, koja je bila posvećena ideji "jedne, nedjeljive Rusije", nije jasno podržala njihove težnje. Situacija se promijenila 22. prosinca 1917. godine kada je Lenjin, predstavljajući sve narode bivšeg Ruskog Carstva, započeo pregovore o miru s Centralnim silama u Brest-Litovsku. Centralna Rada nije htjela da boljševici predstavljaju Ukrajinu na tim pregovorima pa je poslala svoju delegaciju. Dana 9. veljače 1918., njezini predstavnici potpisali su ugovor s Centralnim silama, kojim su Nijemci obećali vojnu pomoć u zamjenu za opskrbu hranom. Ubrzo su Nijemci i Austrijanci poslali vojsku od preko 450,000 vojnika u Ukrajinu, prisilivši boljševike na povlačenje. Međutim, Centralna Rada, koja se vratila s Nijemcima, nije bila dobrodošla. Većina stanovništva bila je nezadovoljna njezinim politikama, bilo da se radilo o prekidu veza s Rusijom, nedostatku distribucije zemlje ili dolasku Nijemaca. Nijemci su ubrzo izgubili strpljenje s neiskusnim vođama Centralne Rade koji su pripremali uspostavu Ukrajinske Narodne Republike, smatrajući ih nesposobnima za upravljanje, 28. travnja raspustili su skupštinu (Subtelny, 2009:353).

7. Prva ukrajinska neovisnost i Sovjetski Savez

Između 24. i 26. travnja, predstavnici različitih skupina dogovorili su se kako će zamijeniti Centralnu Radu konzervativnom ukrajinskom vladom koju će voditi hetman Pavlo Skoropadski, evocirajući tradiciju kozačkih hetmana. Dana 29. travnja, Skoropadski je na kongresu u Kijevu, kojem je prisustvovalo oko 6500 delegata, proglašen hetmanom i pozvan da spasi zemlju od kaosa. Tog dana osnovana je "Ukrajinska država", koja je kombinirala monarhijske, republikanske i diktatorske elemente, naglašavajući zaštitu privatnog vlasništva. Skoropadski je poništio reforme poput nacionalizacije imanja i uveo Kozake kao potporu svojoj vlasti, zadržavajući izuzetne ovlasti. Ukrajinski aktivisti, većinom socijalisti, negativno su reagirali na Hetmanat. Kada su poznati Ukrajinci pozvani u vladu, većina je odbila, prisilivši Skoropadskog, da se obrati osobama izvan ukrajinskog pokreta, što je izazvalo kritike da vlada ne uključuje "prave" Ukrajince. Novi kabinet, pod vodstvom premijera Fedira Lyzohuba i s poznatim ukrajinskim aktivistom, Dmytrom Doroshenkom, ipak je uključivao nekoliko iskusnih administratora. Tako je 29. travnja 1918. nastala Ukrajinska Država²⁴, prva uistinu neovisna ukrajinska politička zajednica od perioda prije podijele teritorija bivše Kijevske Rus između Poljsko-Litvanske Zajednice i Moskovijske. Za razliku od Putinove tvrdnje da je Ukrajina nastala zbog Lenjina, povijest nam otkriva da je nastala prvo kao autohtoni pokret lokalnih intelektualaca u duhu nacionalizma, te službeno pod intervencijom centralnih sila za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata (Subtelny, 2009:356-357).

Do rane jeseni bilo je jasno da Središnje sile gube rat, što je prisililo hetmana na ustupke. Još jedan pokušaj da u svoj kabinet uključi istaknute ukrajinske aktiviste nije uspio krajem listopada. U očajničkom pokušaju da pronađe podršku, Skoropadski je odlučio riskirati i 14. studenog 1918. godine imenovao novi kabinet, uglavnom sastavljen od ruskih monarhista, te proglasio Akt o federaciji, kojim je planirao povezati Ukrajinu s budućom ne-boljševičkom ruskom državom. Ovaj kontroverzni potez imao je za cilj dobiti potporu antiboljševičkih Rusa i naklonost pobjedničkih sila Antante. Isti dan ukrajinska oporba formirala je pobunjeničku vladu, Direktorij, na čelu s Vynnychenkom i Petliurom, i otvoreno se pobunila protiv hetmana. Direktorijaska pobuna brzo je rasla, privlačeći veliki broj seljačkih partizana koji su se okupili u Biloj Cerkvi, gdje je bilo sjedište

²⁴ Alternativni naziv za Ukrajinsku Državu (Ukrajinska Deržava na Ukrajinskom) je Ukrajinski Hetmanat.

protuskoropadskih snaga. Broj ovih neregularnih snaga narastao je na oko 60.000 ljudi, dok su ključne hetmanove jedinice, poput Sičevih strijelaca i Divizije Sivih kaputa, prešle na stranu Direktorija, čime su redovne snage porasle na 40.000 vojnika. Do 21. studenog, pobunjenici su opkolili Kijev, a nakon dogovora o povlačenju njemačkog garnizona, Nijemci su 14. prosinca napustili grad, povukavši sa sobom i Skoropadskog. Istog dana snage Direktorija ušle su u Kijev i proglasile ponovno uspostavljanje Ukrajinske Narodne Republike.

Hetmanat, koji je postojao manje od osam mjeseci, bio je pod stvarnom kontrolom Nijemaca i imao je ograničen utjecaj. Isprva je dobio podršku obećanjem vraćanja reda, ali nije uspio riješiti ključna pitanja socioekonomskih reformi i nacionalizma. Skoropadski je greška bila pokušaj vraćanja predrevolucionarnog socioekonomskog poretka, posebno na selu. Njegova vlada, iako je imala neke uspjehe u ukrajinizaciji, bila je dvosmislena prema nacionalnom pitanju što je frustriralo ukrajinske nacionaliste. Prema Vjačeslavu Lipynskom, Hetmanat je imao važnu ulogu u privlačenju rusificirane elite Ukrajine na ideju ukrajinske državnosti, proširujući društvenu bazu ove ideje izvan uskog kruga ukrajinske inteligencije na širu klasu zemljoposjednika. Da je Skoropadski opstao, mogao je učiniti ukrajinsku državnost prihvatljivom za najproduktivnije slojeve društva, a ne samo za intelektualce (Subtelny, 2009:359; Lypynsky, 1926:80).

„Godine 1919. Ukrajinu je zahvatio potpuni kaos. U modernoj povijesti Europe nijedna zemlja nije doživjela takvu potpunu anarhiju, ogorčeni građanski sukob i potpuni kolaps vlasti kao Ukrajina u to vrijeme. Na njezinom su teritoriju djelovale šest različitih vojski - vojske Ukrajinaca, boljševika, bijelih, Antante, Poljaka i anarhista. Kijev je promijenio vladara pet puta u manje od godinu dana“. Kao što je Centralna Rada činila godinu dana ranije, Direktorij je također poduzeo simbolične korake u očuvanju suvereniteta pred napredovanjem boljševika. Dana 22. siječnja 1919. obilježeno je ujedinjenje Ukrajinske Narodne Republike s novoosnovanom Zapadnoukrajinskom Narodnom Republikom²⁵ u Galiciji, o čemu su ukrajinski intelektualci

²⁵ Dana 18. listopada 1918. godine, politički i crkveni lideri iz istočne Galicije i Bukovine osnovali su Ukrajinsko nacionalno vijeće kao ukrajinsko predstavničko tijelo. Najavili su da namjeravaju ujediniti sve zapadno ukrajinske zemlje u jedinstvenu cjelinu. Istovremeno, Poljaci su planirali preuzeti Lavov i Istočnu Galiciju. Nezadovoljni sporošću Nacionalnog vijeća, skupina mladih ukrajinskih časnika pod vodstvom kapetana Dmytra Vitovskog iz Sičovskih strijelaca preuzela je inicijativu. U noći 31. listopada preuzeli su kontrolu nad Lavovom uz pomoć ukrajinskih vojnika iz austrijskih jedinica. Dana 1. studenog stanovnici Lavova probudili su se i vidjeli ukrajinske zastave na zgradama, dok su ključne institucije bile u ukrajinskim rukama, obavještavajući ih da su sada građani nove ukrajinske države. Slični događaji dogodili su se i u ostatku Istočne Galicije (Subtelny, 2009:365).

sanjali dugo vremena. Ipak, obje su vlade bile u kritičnoj situaciji, boreći se za opstanak, a budućnost je izgledala neizvjesno. Iako formalno ujedinjene, zadržale su odvojene administracije, vojske i politike, što je činilo to ujedinjenje više simboličnim nego stvarnim. Usprkos tome, istok i zapad Ukrajine po prvi puta su službeno sjedinjeni mirnim putem od vremena Kijevske Rus. Na početku 1919. godine, boljševici osvajaju Harkiv i Kijev, pridružuju im se važni ukrajinski partizanski vođe, Hryhoriiv i Makhno, što im je do ljeta omogućilo kontrolu nad većim dijelom Ukrajine. Druga sovjetska vlada, sastavljena uglavnom od ne-Ukrainaca, pravila je ozbiljne greške, poput prisilnog uzimanja žita i uvođenja kolektivnih farmi, što je izazvalo bijes među seljacima. Također, nisu koristili ukrajinski jezik u administraciji, što je otuđilo ljevičarsku inteligenciju. Kada su boljševici počeli sa uhićenjima i likvidacijama "klasnih neprijatelja," partizani, uključujući snage pod Hryhoriivom i Makhnom, pobunili su se protiv boljševika, te je većina ukrajinskog sela bila u pobuni do ljeta (Subtelny, 2009:365).

Boljševici na kraju uspješno dolaze do pobjede te osvajaju velike dijelove Ukrajine dok Galicija pada pod poljsku upravu, a Ukrajina se ponovno dijeli na dva područja. Sedam godina rata i građanskog sukoba uništili su dijelove bivšeg Ruskog Carstva koje su kontrolirali boljševici. Iako su boljševici pobijedili, bili su manjina u velikom i uglavnom neprijateljski nastrojenom ukrajinskom društvu, što ih je sprječavalo da odmah provedu svoje planove. Lenjinova smrt 1924. godine dovela je do krize vodstva, pogoršane unutarstranačkim raspravama o budućem smjeru. Zbog toga su boljševici tijekom 1920-ih bili oprezni i prilagodljivi u postizanju svojih ciljeva. Ukrajinci su iskoristili ovu sovjetsku fleksibilnost profitirajući od ustupaka seljacima i sovjetskih nastojanja da pridobiju podršku ne-Rusa. Kao rezultat, ukrajinsko samopouzdanje i nacionalne težnje iznenađujuće su porasle, čime je ovo razdoblje postalo zlatno doba za Ukrajince pod sovjetskom vlašću.

Iako je Moskva imala potpunu kontrolu nad ukrajinskom sovjetskom vladom, nije ju mogla jednostavno ukinuti ili integrirati. Naime, u Brest-Litovskom sporazumu, boljševička Rusija je priznala suverenitet ukrajinske "buržoaske" vlade, te su stoga morali priznati i ukrajinsku sovjetsku vladu kao suverenu, barem formalno. Do 1923. godine, ukrajinska sovjetska vlada je vodila vlastite vanjske poslove, zaključivala ugovore i uspostavljala temelje za svoju vojsku. Dana 30. prosinca 1922. oformljen je Sovjetski Savez kao država koja se sastojala od ravnopravnih republika u obliku

federacije, Ukrajina je zadržala vlastitu vlast i autonomiju te nastavila postojati kao odvojeni entitet (Subtelny, 2009:381-386).

Kako sam Subtelny tvrdi, „Bilo bi netočno reći da su Ukrajinci i druge neruske nacionalnosti izašli praznih ruku iz sovjetskog federalnog aranžmana. Samim granicama Ukrajine nedostajala je jasna definicija, a nazivane su neodređenim terminima poput "Jugozapad" ili "Mala Rusija." Nasuprot tome, pod Sovjetima, Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika (URSR) postala je jasno definirana nacionalna i teritorijalna jedinica, s vlastitim administrativnim centrom i aparatom. Tako su Ukrajinci konačno dobili teritorijalno-administrativni okvir koji je odražavao njihov nacionalni identitet, što nisu imali od kozačkog Hetmanata u 18. stoljeću“.

Godine 1923. na Dvanaestom kongresu KPSS, partijsko vodstvo je usvojilo politiku "korjenizacije", koja je poticala uključivanje neruskih članova u partijske i državne strukture, korištenje lokalnih jezika od strane sovjetskih dužnosnika, i državnu podršku kulturnom i društvenom razvoju različitih nacionalnosti. Ukrajinska verzija ove politike nazvana je ukrajinizacija. Međutim, za provedbu ukrajinizacije bilo je potrebno promijeniti tadašnje partijsko vodstvo u Ukrajini, koje su većinom činili sovjetski dužnosnici iz Rusije ili lokalni Židovi. Ti dužnosnici nisu pokazivali veliko razumijevanje ni želju za provođenjem ukrajinizacije, a neki su otvoreno zagovarali rusku kulturnu nadmoć. Primjerice, visoki dužnosnik ukrajinske komunističke partije, Dmitrii Lebed, otvoreno je izražavao neprijateljstvo prema ukrajinskom jeziku i običajima te ukrajinizaciji općenito. Lebed je zastupao "Teoriju borbe dviju kultura", koja je tvrdila da će ruska kultura, povezana s gradskim proletarijatom, neizbježno prevladati ukrajinsku kulturu, koju je smatrao vezanom za zaostalo seljaštvo, i da bi komunisti trebali podržavati ovaj "prirodni proces". Godine 1922. ukrajinski jezik je bio zastupljen u samo 27% knjiga objavljenih u Ukrajini, a na ukrajinskom je bilo manje od 10 novina i časopisa. Do 1927. godine, više od polovice novih knjiga objavljeno je na ukrajinskom jeziku, a do 1933. godine, od 426 novina u republici, njih 373 bile su na ukrajinskom jeziku. (Subtelny, 2009:387-389).

Najtragičniji period mlade ukrajinske države pod sovjetskom kontrolom dolazi ranih tridesetih godina u obliku velike gladi. Holodomor koji se odvio 1932-1933. bio je tragedija velikih razmjera koja je ostavila trajne posljedice na ukrajinsko društvo, uključujući socijalne, psihološke, političke i demografske ožiljke koji su i danas prisutni. Glavna činjenica o gladi je da se nije morala

dogoditi. Žetva je 1932. godine bila samo 12% ispod prosjeka iz razdoblja 1926-30. godine. Drugim riječima, hrane je bilo, ali je država sustavno konfiscirala većinu proizvedene hrane za svoje potrebe. Unatoč molbama i upozorenjima ukrajinskih komunista Staljin je 1932. godine povećao kvote za otkup žita iz Ukrajine za 44%. Ova odluka, kao i brutalna provedba njegovih naredbi, osudila je po sovjetskoj statistici između 3 i 6 milijuna Ukrajinaca na smrt u onome što se može nazvati umjetno izazvanom glađu, danas poznatu kao holodomor (Subtelny, 2009:416).

Centralizacija koja se počela provoditi potaknula je ponovnu rusifikaciju, što je uključivalo dolazak ruskih funkcionera u Ukrajinu kako bi pojačali proces kolektivizacije. Do kraja tridesetih godina, nakon čistki među ukrajinskim komunistima, veliki dio vrha partije i vlade u Ukrajini bio je ruski, s Nikitom Hruščovom na čelu. Ove promjene su se tumačile kao "povratak Rusa". Opisani preokret u politici označio je kraj ukrajinizacije i početak sustavne diskriminacije protiv ukrajinske kulture. Smanjen je broj ukrajinskih škola i nastavnika, a ukrajinska djela su povučena iz knjižnica. Zabrane su također pogodile ukrajinske kazališne predstave i muzeje koji su dobili naredbu da prestanu idealizirati kozačku povijest. Istovremeno se slavila ruska kultura, naglašavajući ulogu Rusije kao vođe u SSSR-u, što se pravdalo promicanjem internacionalizma i "prijateljstva naroda". Sovjetski ideolozi tvrdili su da ruski jezik i kultura najbolje promoviraju međunarodno prijateljstvo i napredak, te da su ostali narodi, uključujući Ukrajince, zaostali. Krajem 1930-ih, studij ruskog jezika postao je obavezan u ukrajinskim školama, a ukrajinska abeceda, gramatika i vokabular su približeni ruskom. Upotreba ruskog jezika općenito se povećala a u tiskanim medijima sve je više sadržaja bilo na ruskom jeziku. Ukratko, vlasti su sustavno potiskivale ukrajinsku kulturu i promovirale rusku, nastojeći stvoriti dominantan kulturni utjecaj u cijeloj zemlji (Subtelny, 2009:421-423).

Zapadna Ukrajina pod Poljskom izrodila je novi ukrajinski nacionalizam. i postavlja temelje za radikalne promjene u drugom svjetskom ratu. U međuratnom razdoblju pojavio se integralni nacionalizam u poljskoj Ukrajini, radikalnija verzija prethodnih nacionalističkih pokreta. Mlade generacije, nezadovoljne neuspjesima iz 1917.-1920. godine, odbacile su socijalističke i demokratske ideologije, te su se okrenule stvaranju neovisne ukrajinske države. Integralni nacionalizam naglašavao je apsolutnu vrijednost nacije, nužnost sukoba među nacijama i koristio je mitologiziranu ukrajinsku povijest kako bi potaknuo ljude na akciju. Organizacija ukrajinskih nacionalista (OUN), osnovana 1929., proizašla je iz Ukrajinske vojne organizacije (UVO) i

nastavila je oružanu borbu protiv poljske vlasti. OUN je privukao mnoge mlade i nezadovoljne ljude, te je provodio terorističke akcije protiv poljskih dužnosnika i Ukrajinaca koji su se protivili njihovoj politici. Unatoč poljskim represijama i unutarnjim sukobima, OUN je do početka Drugog svjetskog rata imao oko 20.000 članova, postajući ključna snaga u zapadnoj Ukrajini (Subtelny, 2009:441-446).

Drugi svjetski rat Ukrajina proživljava u dvije faze. Prva faza je bila kada je teritorij Ukrajine ponovno ujedinjen od strane Sovjeta tijekom zajedničke invazije Poljske zajedno sa snagama nacističke Njemačke 1939. godine. Druga faza odvila se tijekom prodora Nijemaca koji osvajaju cijeli teritorij Ukrajine, a nakon toga, sovjetske snage su se ponovno vratile na svoj teritorij. Manjak podrške Sovjetima bio je izražen među civilnim stanovništvom Ukrajine. U zapadnoj Ukrajini, gdje je sovjetska vlast bila posebno nepopularna, te su Nijemci nakon invazije Sovjetskog Saveza često bili dočekivani kao osloboditelji. Ukrajinski integralni nacionalisti dočekali su njemački napad na SSSR s entuzijazmom, videći u njemu priliku za stvaranje nezavisne ukrajinske države. Međutim, unatoč zajedničkom neprijatelju ciljevi i interesi OUN-a i Nijemaca bili su nespojivi. Njemačka vojska je OUN vidjela kao korisnu za stvaranje smutnje iza sovjetskih linija, dok su nacionalisti željeli iskoristiti rat za širenje svog utjecaja u Ukrajini. Odnos između OUN-a i nacističke Njemačke bio je složen. Abwehr, njemačka vojna obavještajna služba, zagovarala je suradnju s OUN-om, dok je nacistička stranka, predvođena Martinom Bormannom, odbijala smatrati OUN ozbiljnim političkim faktorom. Postojale su i unutar OUN-a dvije frakcije: umjereniji OUN-M pod vodstvom Andrija Melnyka i radikalniji OUN-B pod Stepanom Banderom. Sukobi među njima uključivali su međusobne pokušaje likvidacija i optužbe pred Nijemcima.

Prije napada na SSSR, u njemačkoj vojsci je stvorena Ukrajinska legija nacionalista, sastavljena uglavnom od pristaša Banderine frakcije, s ciljem izvođenja diverzantskih akcija. Međutim, OUN-B je 30. lipnja 1941. proglasio nezavisnu ukrajinsku državu u L'vivu, bez konzultacija s Nijemcima što je dovelo do sukoba s njemačkom upravom. Nakon početnih iluzija o podršci Njemačke ukrajinski nacionalisti brzo su se našli na meti nacističkih represalija. U rujnu 1941. godine SS je uhapsio i pogubio mnoge članove OUN-B, a nekoliko mjeseci kasnije Gestapo se okrenuo protiv OUN-M, pogubivši mnoge vođe i zabranivši novine. Naposljetku, ukrajinski nacionalisti su morali

djelovati u ilegali, shvaćajući da njihova suradnja s nacističkim režimom nije ostvariva (Subtelny, 2009:463-465).

U Polesju i Voliniji pojavile su se prve ukrajinske nacionalističke partizanske jedinice, koje, iznenađujuće, u početku nisu bile povezane s OUN-om. S početkom rata između nacista i Sovjeta Taras Bulba-Borovets, lokalni ukrajinski aktivist povezan s UNR-Petliurinom vladom u egzilu u Varšavi, formirao je neregularnu jedinicu pod nazivom "Polisjanska Sič" kasnije preimenovanu u UPA (Ukrajinska Povstanska Armija), s ciljem čišćenja svog područja od ostataka Crvene armije. Kada su Nijemci krajem 1941. godine pokušali raspustiti njegovu jedinicu, povukao je svoje ljude u šume kako bi se borili protiv i Nijemaca i Sovjeta.

Godine 1942., članovi OUN-M i OUN-B, bježeći od represije koju je provodio Erich Koch²⁶, također su osnovali male jedinice u Voliniji. Krajem 1942., OUN-B je odlučio formirati veliku partizansku vojsku, čime su namjeravali postaviti temelje za redovnu ukrajinsku vojsku koja će biti potrebna nakon završetka nacističko-sovjetskog rata. Postojali su i hitni razlozi za ovaj potez: s povećanjem njemačke represije nad lokalnim stanovništvom, seljaci su zahtijevali da OUN poduzme mjere za njihovu zaštitu, a s obzirom na to da su sovjetski partizani iz Bjelorusije počeli prodirati u sjeverozapadnu Ukrajinu, bilo je nužno da OUN preuzme ulogu "narodne vojske" kako bi spriječio Sovjete u tome. Iako mnogi ukrajinski emigrantski i čak neki sovjetski izvori tvrde da je broj boraca UPA dosegao preko 100.000 u svom vrhuncu kasne 1943. i početkom 1944. godine. Bili su organizirani od strane vlastitih volontera s prijeratnim iskustvom. U usporedbi s drugim pokretima otpora u nacistički okupiranoj Europi, UPA je bila jedinstvena jer gotovo nije imala nikakvu stranu podršku. Njen rast i snaga stoga su bili pokazatelj značajne podrške koju je uživala među Ukrajincima (Subtelny, 2009:474).

„Čak i površan pregled gubitaka odražava strašan utjecaj koji je Drugi svjetski rat imao na Ukrajinu i njene stanovnike. Oko 5,3 milijuna ljudi, odnosno jedan od šest stanovnika Ukrajine, poginulo je u sukobu. Dodatnih 2,3 milijuna ljudi odvedeno je u Njemačku na prisilni rad. Preko 700 gradova i 28.000 sela bilo je potpuno ili djelomično uništeno, ostavljajući gotovo 10 milijuna ljudi bez krova nad glavom. Grafički prikaz ekstrema nacističke brutalnosti u Ukrajini pokazuje da je za jedno selo koje je uništeno, a njegovi stanovnici pogubljeni u Francuskoj i Čehoslovačkoj,

²⁶ Vođa takozvanog Reichskommissariat Ukraine – doslovno prevedeno kao Carski komesarijat za Ukrajinu

250 sela i njihovih stanovnika pretrpjelo takvu sudbinu u Ukrajini. Budući da je Ukrajina pretrpjela više štete u ratu nego bilo koja druga europska zemlja, ekonomski gubici bili su ogromni. Potpuno ili djelomično uništenje preko 16.000 industrijskih poduzeća i 28.000 kolhoza značilo je da je Ukrajina izgubila velik dio onoga što je stečeno uz velike troškove tijekom 1930-ih godina. Procjenjuje se da je ukupna šteta za ukrajinsku ekonomiju iznosila oko 40% industrije i poljoprivrede. Tako su, po drugi put u nešto više od desetljeća, Ukrajinci teško stradali od brutalnih ekscesa totalitarnih režima.“ Ukrajina je patila enormno razaranje od kojeg se teško oporavlja, ali naposljetku stječe svoj krajnji teritorijalni oblik²⁷ u međunarodno priznatim granicama novoosnovanog UN-a te to tvori bazu za granice koje su narušene ruskom invazijom 2022. godine. (Subtelny, 2009:480).

Problematika jezika u Ukrajini ponovno se pogoršala zbog ponovne rusifikacije nakon Drugog svjetskog rata. Tijekom vladavine Brežnjeva, Kremlj je promovirao ruski jezik u Ukrajini, obeshrabrujući ukrajinski. To je podržavalo 10 milijuna Rusa u Ukrajini i mnogi rusificirani Ukrajinci. Ruski jezik bio je promoviran kao jezik znanosti i jedini zajednički jezik u SSSR-u, a pritisci su poticali njegovu upotrebu. U školama se povećala upotreba ruskog, a obrazovni i karijerni uspjeh često su ovisili o njegovom poznavanju. Većina važnih publikacija bila je na ruskom, dok je broj ukrajinskih publikacija smanjene. Od 1969. do 1980. godine udio časopisa na ukrajinskom smanjen je s 46% na 19%, a knjiga s 60% na 24%. U gradovima je ukrajinski jezik bio stigmatiziran kao jezik "seljaka", što je smanjilo njegovu upotrebu. Unatoč smanjenju upotrebe ukrajinskog jezika, optimisti tvrde da je preživio sve pokušaje eradikacije i da će opstati. U zapadnoj Ukrajini, upotreba ukrajinskog jezika čak je porasla nakon Drugog svjetskog rata (Subtelny, 2009:524).

²⁷ U 1954. godini, Sovjetski Savez obilježio je 300. godišnjicu Pereišlavskog ugovora nizom proslava, publikacija i govora. Centralni komitet sovjetske komunističke partije izdao je trinaest "teza" koje su naglašavale nepovratnost "vječnog saveza" Ukrajinaca i Rusa, ističući zajedničku borbu protiv vanjskih neprijatelja i kapitalizma. Kao dio obilježavanja, Krim je prebačen pod ukrajinsku jurisdikciju kao "znak prijateljstva ruskog naroda". Međutim, ovaj "dar" nije bio posve altruističan. Krim je povijesna domovina Krimskih Tatara, koje je Staljin protjerao, a njegov prijenos Ukrajini nije riješio ekonomske i političke probleme, već ih je pogoršao. Deportacija Tatara uzrokovala je ekonomski kaos, koji je Kijev morao sanirati. Osim toga, ruska većina na Krimu, koja je odbijala ukrajinizaciju, dodatno je povećala broj Rusa u Ukrajini, što je dodatno zakompliciralo situaciju (Subtelny, 2009:500).

Dana 19. kolovoza 1991., sovjetski tvrdolinijaši pokušali su spriječiti restrukturiranje Sovjetskog Saveza uhitivši Gorbačova i formirajući Izvanredni komitet. Međutim, plan državnog udara je propao zbog loše organizacije i odlučne opozicije Borisa Jeljcina u Moskvi. U Ukrajini, Leonid Kravčuk je usvojio oprezan pristup, ne suprotstavljajući se otvoreno komitetu. Do 21. kolovoza puč je ugušen, što je ubrzalo dezintegraciju Sovjetskog Saveza. Ukrajinski parlament je 24. kolovoza proglasio neovisnost, s planiranim referendumom u prosincu. Dana 29. kolovoza parlament je zabranio Komunističku partiju Ukrajine, a Gorbachev i Kravchuk su napustili partiju. Ostale republike su slijedile primjer Ukrajine, a baltičke republike su se u rujnu formalno povukle iz SSSR-a, označavajući kraj Sovjetskog Saveza (Subtelny, 2009:581).

8. Suvremena povijest i neovisnost

Nakon puča koji je ubrzao raspad SSSR-a, u Ukrajini se javljaju dvije ključne teme, neovisnost i ekonomska kriza. Proglašenje neovisnosti izazvalo je euforiju, ali pravi test bio je referendum održan 1. prosinca 1991. godine. Na njemu je više od 90% glasača podržalo neovisnost, uključujući većinu ne-Ukrajinaca i regije na istoku i jugu. Istog dana, Leonid Kravčuk je izabran za predsjednika. Rezultati referenduma ubrzali su raspad Sovjetskog Saveza, što je dovelo do stvaranja Zajednice nezavisnih država (CIS)²⁸. Svijet je reagirao različito na ukrajinsku neovisnost. Poljska, Mađarska, i Kanada brzo su priznale Ukrajinu, dok je SAD to učinio tek 25. prosinca 1991. godine. Reakcija Rusije bila je složena, jer su mnogi Rusi teško prihvatili gubitak Ukrajine. Kontroverze su izbile oko granica, posebno statusa Krima²⁹ i Crnomorske flote³⁰. Pitanje nuklearnog oružja također je izazvalo zabrinutost, jer je Ukrajina zatražila sigurnosne garancije u zamjenu za razoružanje. Zamjena nuklearnog oružja za sigurnosne garancije³¹ ostvarene 1994. godine nisu pomogle u sprečavanju izbijanja rata 2014. i potpune invazije 2022. godine od strane Rusije, koja je garantirala teritorijalnu cjelovitost Ukrajine. Rusija se vrlo teško nosila gubitkom Ukrajine: kako kaže Brzezinski, bez Ukrajine, Rusija prestaje biti imperij, tek ponovnim podvrgavanjem Ukrajine pod svoju vlast ponovno bi vratila status imperija. (Subtelny, 2009:582-585; Brzezinski, 1994:80).

Razočarani ukrajinskim odbijanjem priznanja ruske regionalne prevlasti, ruski političari, uključujući pripadnike ruskih parlamentarnih stranaka i gradonačelnika Moskve Jurija Luzhkova,

²⁸ Zajednica nezavisnih država – Ukrajina, Bjelorusija i Rusija 9. prosinca 1991. Godine raspuštaju SSSR te kao nasljedni entitet osnivaju ZND. Svrha je povezati ekonomije, politiku i obranu olakšanjem trgovine uz osnovne obveze zaštite članica (Riasanovsky, Steinberg, 2019:583).

²⁹ „Separatističke tendencije nastavile su tinjati u područjima kao što su Donbas, Transkarpatija i, najistaknutije, Krim. Ohrabreni potporom iz Rusije, komunistički tvrdolinijaši na Krimu prisilili su Kijev da 30. lipnja pristane proširiti već postojeći autonomni status poluotoka. Politika je sve više poprimala jasan dualni karakter“ (Subtelny, 2009:586).

³⁰ „U ljeto 1992. godine postignut je određeni napredak u smirivanju nekoliko opasnih sukoba. U lipnju i kolovozu, Kravčuk i Jeljcin su se sastali na Krimu i dogovorili staviti Crnomorsku flotu pod zajedničku kontrolu na pet godina. Početkom 1993. godine pojavili su se znakovi da bi Kijev i Moskva mogli postići sporazum o podjeli dugova i imovine bivšeg Sovjetskog Saveza te o ekonomskoj suradnji. Također je bilo određenih pomaka po pitanju nuklearnog razoružanja. Ipak, preostalo je još mnogo toga za napraviti u osjetljivom zadatku restrukturiranja složenog, asimetričnog odnosa između Rusije i Ukrajine“ (Subtelny, 2009:586).

³¹ U sklopu ukrajinskog nuklearnog razoružanja države potpisnice memoranduma u Budimpešti garantiraju sljedeće: Ruska Federacija, UK i SAD poštuju ukrajinsku neovisnost, suverenitet i postojeće granice. Neće koristiti silu za narušavanje teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti Ukrajine, te da njihova oružja nikada neće biti korištena protiv Ukrajine. Da će zatražiti djelovanje Sigurnosnog vijeća UN-a ako dođe do agresije nad Ukrajinom (treaties.un.org)

zaprijetili su teritorijalnoj cjelovitosti Ukrajine dovodeći u pitanje pripajanje Krima 1954. godine. Ekonomska ovisnost Ukrajine o ruskoj nafti i plinu dodatno je povećala napetosti, dok su unutar Ukrajine podršku Rusiji pružale Komunistička partija i rusko stanovništvo na istoku zemlje.

Ukrajina je razvijala bliske odnose sa SAD-om i NATO-om kako bi se suprotstavila ovom pritisku. U svibnju 1997. godine, Ukrajina i Rusija potpisale su Ugovor o prijateljstvu, suradnji i partnerstvu, kojim je Moskva priznala ukrajinske granice i suverenitet nad Krimom i Sevastopoljem čime je Rusija dobila 80% sastava Crnomorske flote uz pravo korištenja objekata u Sevastopolju na 20 godina. Iako je ugovor³² smanjio napetosti, ključna pitanja ostala su neriješena. Leonid Kučma, izabran za predsjednika 1994. godine, fokusirao se na ekonomski razvoj i kritizirao nacionalnu ideju. Njegovi pro-ruski stavovi privukli su podršku istoka Ukrajine i manjinskih skupina. Ustav iz 1996. očuvao je ukrajinski kao jedini službeni jezik, unatoč pritiscima za ravnopravni status ruskog jezika. Korištenje ukrajinskog jezika raslo je sporo, a ruski je ostao dominantan u medijima i poslovanju.

Ruska većina na Krimu reagirala je negativno na pripajanje Ukrajini i pokušala postati neovisna te se pridružiti Rusiji. U svibnju 1992., Krimski parlament proglasio je neovisnost, ali Kijev je to odbacio kao neustavno. Konflikt je eskalirao 1994. kada je proruski političar Jurij Meškov izabran za predsjednika Krima, no nije mogao ispuniti obećanja zbog ruskih unutarnjih problema. Nakon sukoba s vlastitim parlamentom, Kučma je intervenirao, ukinuo funkciju predsjednika i postavio pro-Kijevskog premijera. U svibnju 1996. godine, krimski ustav formalizirao je autonomiju, ali priznao Krim kao dio Ukrajine. Stabilnost je vraćena 1997. godine kada su Rusija i Ukrajina potpisale ugovor o statusu Sevastopolja i Crnomorske flote, a fokus se preusmjerio na ekonomska pitanja. (Subtelny, 2009:608-610).

Prvi pravi sukob na razini ukrajinsko ruskih odnosa nakon raspada SSSR-a dogodio se kasnih 2000-ih godina. Početkom 2009. godine, sukob između Ukrajine i Rusije zbog pitanja tranzita prirodnog plina eskalirao je u takozvani "energetski rat". Problem je započeo još u sovjetsko doba kada je plin iz Rusije prolazio kroz Ukrajinu do Europe. Nakon što se 2006. godine Ukrajina

³² Ugovor između Ruske Federacije i Ukrajine koji omogućava korištenje luke Sevastopolj za potrebe ruske Crnomorske flote. Luka Sevastopolj ostaje baza za Crnomorsku flotu sve do 2017. godine. Kada ugovor ističe. 2010. godine ugovor je produljen do 2042. godine. Ruskom aneksijom Krima 2014. godine ugovor postaje nevažeći ()

izborila za nižu cijenu plina, Rusija je početkom 2009. godine povećala cijene što je dovelo do prekida isporuka plina Europi i ozbiljnih problema s grijanjem usred zime. Spor između Ukrajine i Rusije postao je paneuropski problem, a EU je ušla u pregovore kako bi pomogla u rješavanju sukoba. Nakon intenzivnih pregovora, postignut je sporazum 19. siječnja 2009. godine kojim je Ukrajina pristala na tržišne cijene plina uz popust i uklanjanje spornog posrednika Rosukrenerga. Sukob je pokazao napetosti³³ između Ukrajine i Rusije (Subtelny, 2009:652).

Koncept ukrajinskog identiteta nakon neovisnosti 1991. godine i dalje se vrtio oko dvaju pristupa: građanskog i etničkog. Građanski pristup, koji je bio pluralistički i multikulturalan, bio je popularan u istočnim i južnim dijelovima zemlje gdje su živjeli mnogi Rusi i ne-Ukrajinci, te se govorilo ruski. S druge strane, u središnjem i zapadnom dijelu, gdje su Ukrajinci činili više od 90% populacije, etnička definicija nacionalnosti temeljena na ukrajinskom jeziku i kulturi bila je dominantna. Vlada je često podržavala građanski pristup jer je bio politički manje problematičan. Prema popisu iz 2001. godine, postotak etničkih Ukrajinaca porastao je s 72% na 77%, dok je broj Rusa opao s 22% na 17%, što pokazuje koliko političke okolnosti mogu utjecati na nacionalni identitet. Za većinu Ukrajinaca, jezično pitanje bilo je ključno, s emocionalnim i praktičnim aspektima. Iako je ukrajinski bio službeni jezik i korišten u više od 70% škola i sveučilišta, te imao bolji status u usporedbi s ranijim vremenima, ruski jezik je i dalje dominirao u velikim gradovima te na istoku i jugu zemlje. Ukrajinski je bio prisutan u državnim medijima, dok je ruski prevladavao u privatnim novinama i knjigama. Unatoč debati i političkom značaju, Ukrajinci su pokazali veliku toleranciju prema izboru jezika, a široka dvojezičnost pomogla je ublažiti potencijalne sukobe (Subtelny, 2009:657).

Ruska perspektiva suvremenog konflikta sa Ukrajinom vraća se na imperijalizam. Nove neovisne države bivšeg Sovjetskog Saveza, poznate kao "blisko susjedstvo"³⁴, imaju posebno mjesto u

³³ "Ozbiljnije je bilo ukrajinsko inzistiranje da, u skladu s uvjetima Ugovora iz 1997., Rusija treba pripremiti napuštanje svoje pomorske baze u Sevastopolju do 2017. godine. Ova konfrontacija i ruske akcije u Gruziji potaknuli su strahove, posebno u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, da bi Krim, unatoč uvjerenjima Kremļa u suprotnom, mogao biti sljedeći cilj ruske ekspanzije" (Subtelny, 2009:658).

³⁴ Iza izraza blisko susjedstvo izvorno je stajala ideja da se granice ruske države nakon raspada SSSR-a još ne mogu smatrati konačnima. Službene izjave o tome dali su član predsjedničkog vijeća A. Migranyan, zamjenik ministra obrane A. Kokoshin i drugi predstavnici predsjednika i vlade Ruske Federacije. Sama forma izjave zahtijeva dvojaku interpretaciju: "zemlje koje nisu potpuno ili ne stvarno neovisne", "uvjetno strane države", "svoj teritorij, ali već u inozemstvu" (Gusejnov, 2005:15-16).

ruskoj vanjskoj politici zbog sigurnosti, ekonomskih veza i velikog broja etničkih Rusa na području bivšeg Sovjetskog Saveza. Rano post-sovjetsko nastojanje za postizanjem regionalne integracije kroz okvir Zajednicu nezavisnih država nije se ostvarilo. Pod Putinom, politika se fokusirala na bilateralne odnose, jačanje ekonomskog utjecaja, tretman Rusa i ograničavanje širenja NATO-a i EU. Najbolji odnosi ostvareni su s Bjelorusijom, dok su odnosi s Gruzijom i Ukrajinom napeti. U Ukrajini, sukobi su se pojačali zbog djelovanja etničkih Rusa na istoku zemlje i na Krimu te povijesnih neprijateljstava. "Narančasta revolucija" 2004. donijela je prozapadnog predsjednika Juščenka i napetosti s Rusijom. Povratak Janukoviča 2010. poboljšao je odnose, ali je nova revolucija 2014. dovela do sukoba i ruske aneksije Krima. Aneksija je viđena kao kršenje međunarodnog prava, što je dovelo do sankcija protiv Rusije i pogoršanja odnosa s EU i zapadnim zemljama, uz razgovore o novom hladnom ratu u Europi (Riasanovsky, Steinberg, 2019:621).

9. Zaključak

Govori Vladimira Putina koji su obilježili početak trenutnog otvorenog rata obrađeni su na početku rada u uvodnom poglavlju. Poznato je da ruske vlasti na okupiranim teritorijima provode rusifikaciju pomoću zabrane uporabe ukrajinskog jezika, uklanjanje ukrajinskih natpisa i literature te uvođenje ruskog jezika u školama umjesto ukrajinskog. Ukrajina i dalje prolazi kroz isti proces ugnjetavanja koji je bio opisan u većini poglavlja ovoga rada. Rusija pokušava sistemski iskorijeniti ideju ukrajinske nacije i prava na samoodređenje u sklopu međunarodnog prava (ukrainianworldcongress.org).

„Postignuća i neuspjesi suvremenog stvaranja nacija među istočnim Slavenima mogu se pratiti unatrag do predmodernih vremena. Moderna ruska nacija izrasla je iz ruskog imperijalnog projekta i zadržala mnoge njegove karakteristike, uključujući nejasnu granicu između Velikih Rusa i neruskih podanika carstva. Moderni ukrajinski identitet razvio se iz ukrajinskog/maloruskog projekta Hetmanata, isključujući Ruse i Bjelorusu te preuzimajući ne samo desnu obalu Ukrajine koja je bila pod poljskom vlašću, nego i austrijsku Galiciju, Bukovinu i na kraju Zakarpatsku oblast, dajući legitimitet stvaranju jedne nacije iz povijesno, kulturno i religijski raznolikih regija“ (Plochy, 2006:361).

Ukrajinci i Rusi razvijaju se odvojeno jedni od drugih nakon raspada Kijevske Rus. Ruska strana provodi žestoku represiju kulture i jezika nakon osvajanja dijelova teritorija, dok drugi narodi rade slične poteze na ukrajinskim teritorijima koje okupiraju. Ukrajinci kroz povijest gube suverenost, ponovno ju stječu potom ponovno gube u paklenom krugu patnje, razaranja i represije na rubu anarhije. Danas imaju vlastitu državu, neovisnu, međunarodno priznatu, ali i dalje zarobljenu u razaranja i nasilju kojeg se ukrajina nagledala previše puta u zadnjih tisuću godina. Ovaj rad uspješno je prikazao razvoj ukrajine odvojeno i zajedno s rusijom, te uspješno opovrgava teze Vladimira Putina korištene za legitimiranje trenutnog rata. Nitko nema „povijesno pravo“ na neki teritorij, tijekom povijesti mijenja jezike, religije, kulture i demografiju određenog geografskog područja, što više vremena prođe, to su promjene izraženije. Područje koje poznamo kao Ukrajina nije ništa drugačije, jedino relevantno je koji identitet imaju ljudi koji trenutno tamo obitavaju. Nijedna vanjska sila nema pravo, legitimitet ili samo prozvanu dužnost silom mijenjati tuđi život da ga prilagodi svojim idejama.

Ovaj rad opovrgava Putinove izjave kojima je pokušao legitimirati osvajački rat protiv Ukrajine. Dokazano je kako ukrajinski identitet, narod i jezik postoje odvojeno od ruskog davno prije oktobarske revolucije i mira u Brest-Litovsku. Lenjin i boljševici nisu izmislili narode koji su izvorno trebali biti ruski. Povijest je vrlo kompleksna, periodi koegzistencije, zajedničke i odvojene povijesti konstantno se isprepliću. Sve države koje su susjedi imaju periode kada su vladale jedna nad drugome, bili u prijateljskim i antagonističkim odnosima, to je neizbježno zbog prirode čovječanstva i razvoja država. Nastanak nacionalizma i razvoj nacionalne svijesti dovodi do zaoštavanja sukoba koji postepeno eskaliraju ulaskom u 20. stoljeće. Ukrajinsko ruski konflikt nije počeo 2022. godine, niti 2014. godine, seže mnogo dalje u povijest te je gotovo nemoguće odrediti izvornu točku konflikta.

Od početka ponovnih zajedničkih interakcija nakon raspada Kijevske Rus dolazi do ugnjetavanja, ratova i nametanja kulture i jezika. Velika većina je od strane Rusa na Ukrajince, drugi narodi rade isto, primjerice povijesni prikaz polonizacije zapadnih ukrajinskih teritorija. Ukrajinci danas imaju suverenu međunarodno priznatu državu koja se brani od ponavljanja te iste povijesti. Stjecanjem neovisnosti uspješno razvijaju vlastiti identitet i jezik koji je dodatno potaknut obnavljanjem nacionalizma uzrokovanog ratom. Možemo zaključiti kako je trenutni rat, uz sva svoja razaranja i grozote doprinio razvoju i ojačavanju ukrajinskog identiteta i jezika. Današnja Ukrajina smatra se bitnim međunarodnim akterom, rat je presjekao odnose Zapada i Ruske Federacije. NATO savez se proširio na države koje su kroz cijeli Hladni rat uspješno bile neutralne. Budućnost je neizvjesna, Ruska Federacija je oslabljena, Zapad konsolidiran a Ukrajina se bori za vlastitu egzistenciju.

10. Popis literature

1. Knjige i zbornici

Cross, Samuel H., Sherbowitz-Wetzor, Olgerd P. (1951) *The Russian Primary Chronicle, Laurentian Text*. Cambridge: The Medieval Academy of America

Dmytryshyn, Basil (1956) *Moscow and the Ukraine 1918-1953 A Study of Russian Bolshevik National Policy*. New York: Bookman Associates

Doluchanov, Pavel (1996) *The Early Slavs: Eastern Europe From the Initial Settlement to the Kievan Rus*. London: Longman

Doroshenko, Dmytro (1975) *A Survey of Ukrainian History*, Winnipeg: Humeniuk Publications Foundation ured. Oleh W. Gerus

Fenton, Steve (2010) *Ethnicity*. Cambridge: Polity Press

Friedman, Walter (1907) *Stronnictwa i programy polityczne w Galiciji, 1846-1906*, Krakow: Krakow Ksika

Gusejnov, Hasan (2005) *Karta nashey Rodiny: ideologema mezhdu slovom i telom*. Moscow: OGI

Levytsky, Kost (1926) *Historija Političnoji Dumki Halickih Ukrajinciv 1848 – 1914*. Lavov

Lypynsky, Vyacheslav (1926) *Listi do brativ-hliborobiv, pro ideju i organizaciju monarhizmu*. Beč

Özkirimli, Umut. (2010) *Theories of Nationalism : A Critical Introduction*. 2nd ed. Basingstoke, Hampshire [England]: Palgrave Macmillan.

Plokhyy, Serhii (2015) *The Gates of Europe, a History of Ukraine*. New York: Basic Books

Plokhyy, Serhii (2006) *The Origins of the Slavic Nations, Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*, Cambridge: Cambridge University Press

Reshetar, Joshn S. (1952) *The Ukrainian Revolution, 1917-1920 a study in nationalism*. Princeton: Princeton University Press

Riasanovsky, Nicholas V., Steinberg, Mark D. (2019) *A History of Russia*. Oxford: Oxford University Press

Subtelny, Orest (2009) *Ukraine, a history*. Toronto: University of Toronto Press

Vynnychenko, Volodymyr (1920) *Vidrožennja naciji častina I*. Kijev: Videnj

Zozula, Yakiw (1967) *The Great Ukrainian Revolution (Material on the rebirth of Ukrainian Statehood) Chronology of Events February 1917 – March 1918*. New York

2. Članci

Brzezinski, Zbigniew (1994) *The Premature Partnership*. Foreign Affairs 73, no. 2 :67–82

Hrushevsky, Mikhaylo (1952) *The Traditional Scheme of „Russian“ History and the Problem of Rational organization of the History of the Eastern Slavs*, New York: Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Science sin the United States No 4(6), str. 355-364.

(kremlin.ru) <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/67828> (Pristupljeno 20. srpnja 2024.)

(treaties.un.org) <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb> (Pristupljeno 27.8.2024.)

(ukrainianworldcongress.org) <https://www.ukrainianworldcongress.org/russian-policy-of-linguocide-in-the-occupied-territories-of-ukraine/> (Pristupljeno 27.8.2024.)

(zakon.rada.gov.ua) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_076#Text (Pristupljeno 27.8.2024.)

(zakon.rada.gov.ua) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_359#Text (Pristupljeno 27.8.2024.)

11.Sažetak

Autor u radu prikazuje zajednički i odvojeni razvoj dva naroda koji su u konfliktu. Kratki pregled ključnih faktora služi kao uvod u razumijevanje pozadine konflikta. Detaljnom analizom historiografija obiju država prikazan je zajednički razvoj do prve točke divergencije u srednjem vijeku, potom je prikazan odvojeni razvoj uzimajući u obzir vanjske utjecaje. Druga točka divergencije je kratkotrajna ali vrlo kompleksna u turbulentnom periodu ranog dvadesetog stoljeća kulminirajući u trećoj točki divergencije ranih devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Svrha istraživanja je u opovrgavanju *casus belluma* koji predsjednik Ruske Federacije koristi kao opravdanje osvajačkog rata. Samo istraživanje provedeno je analizom historiografija Ukrajine i Rusije, dokumentima te različitih medija. Zaključno, nakon provedene analize autor opovrgava izjave predsjednika Ruske Federacije dokazima sakupljenim kroz povijesni prikaz.

Ključne riječi: ukrajinsko-ruski sukob, historiografija, Ukrajina, Rusija

Summary

The author presents a study of the shared and separate development of two nations, which are in an ongoing conflict. A brief overview of key factors serves as an introduction to understanding the background of the conflict. Through a detailed analysis of the historiographies of both states, the shared development up to the first point of divergence in the Middle Ages is illustrated, followed by the separate development considering external influences. The second point of divergence, though brief, is highly complex, occurring during the turbulent period of the early twentieth century and culminating in the third point of divergence in the early 1990s. The purpose of the research is to refute the *casus belli* used by the President of the Russian Federation as a justification for the ongoing war of conquest. The research was conducted through an analysis of the historiographies of Ukraine and Russia, documents, and various media sources. In conclusion, after conducting the analysis, the author refutes the statements of the President of the Russian Federation with evidence gathered through the historical review.

Keywords: Ukrainian-Russian conflict, historiography, Ukraine, Russia.